

# ATT NYTTJA TILLS VIDARE

Temporära aktiviteter och funktioner i  
underutnyttjade urbana rum



Matilda Dahlström

Självständigt arbete • 30 hp  
Landskapsarkitektprogrammet  
Alnarp 2020

# Abstract

The aim of this paper has been to study whether temporary landscape architecture can change the identity, atmosphere and perceived value of underutilized urban spaces. Furthermore I wanted to study whether the temporary could have lasting effects on urban spaces and the people visiting them even after the temporary has come to an end and whether or not they could promote or improve socioeconomic sustainability in the city.

A literature study was conducted to create a theoretical framework and to anchor the research in the academic and professional discourse surrounding temporary landscape architecture. To study the space and context specific of temporary design and activity, the literature study was supplemented with a field studie in Gothenburg. Due to circumstances connected to COVID-19 and difficulties traveling within the country, the field studie was carried out digitally through Google Maps and Google Earth.

Time and context are key aspects in the planning and design process. A more iterative, process based and site based urban planning is being seen as the answer to many of the cities challenges amongst practitioners. Temporary means of taking on underutilized spaces in the city is one of the approaches that is advocated. Underutilized spaces can be used in the meantime in unique ways and could, according to some, even benefit future final solutions for the urban space.

*Titel:* Att nyttja tills vidare - temporära aktiviteter och funktioner i underutnyttjade urbana rum  
*Engelsk titel:* To use in the meantime - temporary activities and functions in underutilized urban spaces  
*Författare:* Matilda Dahlström

*Handledare:* Gunilla Lindholm, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning  
*Examinator:* Jitka Svensson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning  
*Biträdande examinator:* Caroline Dahl, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

*Omfattning:* 30 hp  
*Nivå:* A2E  
*Kurstitel:* Självständigt projekt i Landskapsarkitektur  
*Kurskod:* EXo846  
*Program:* Landskapsarkitektprogrammet

*Utgivningsort:* Alnarp  
*Utgivningsår:* 2020  
*Omslagsbild:* Markus Bader 2015 (All rights reserved)  
*Elektronisk publicering:* <http://stud.epsilon.slu.se>

*Nyckelord:* Temporär, temporär funktion, temporär gestaltning, stadsplanering, landskapsarkitektur, stadsutveckling, social hållbarhet, underutnyttjade stadsrum, under förändring, urban

Sveriges lantbruksuniversitet (SLU)  
Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap  
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

# Sammandrag

Syftet med arbetet har varit att studera huruvida temporär landskapsarkitektur kan förändra underutnyttjade stadsrums identitet, atmosfär och upplevda värde. Dessutom ville jag undersöka om det temporära skulle kunna ha långsiktiga följdfeffekter på stadsrummen och de människor som besöker dem även efter det att det temporära har avslutats, och om det temporära skulle kunna främja eller förbättra socioekonomisk hållbarhet i staden.

En litteraturstudie genomfördes för att skapa en teoretisk ram och förankra forskningen i den akademiska och professionella diskursen kring temporär urban gestaltning. För att studera rymd- och kontextspecifika förhållanden kopplade till temporär gestaltning kompletterades litteraturstudien med en fältstudie i Göteborg. På grund av omständigheter relaterade till COVID-19, och svårigheter att resa inom landet, så genomfördes fältstudien digitalt via Google Maps och Google Earth.

Tid och sammanhang är viktiga aspekter att ta hänsyn till i planerings- och gestaltungsprocessen. En mer iterativ, processbaserad och platsbaserad stadsplanering ses som svaret på många utav stadens utmaningar bland verksamma inom branschen. Temporära medel och aktiviteter för att ta sig an underutnyttjade stadsrum är ett av tillvägagångssätten som förespråkas. Underutnyttjade stadsrum kan användas "under tiden" på unika sätt som, enligt vissa, till och med kan gynna framtida slutgiltiga lösningar för stadsrummet.


# Förord

Uppsatsen hade inte varit möjlig utan all den uppmuntran och de råd jag fått av min sambo Christoffer och vänner – tusen tack! Hade det inte varit för min familj hade jag inte heller kommit så här långt i min utbildning över huvud taget, ni har alltid stöttat mig och det är jag evigt tacksam för. Jag vill även rikta ett stort tack till min handledare Gunilla Lindholm som gett mig god handledning och värdefulla råd under hela skrivprocessen.

Kursen "*Planning Project - Driving Forces and Contemporary Tendencies*", vilken gavs på avancerad nivå med Gunilla Lindholm som kursledare, satte ett starkt avtryck i hur jag tänker kring stadsutveckling och kring min roll som blivande landskapsarkitekt. Denna kurs gav mig en ökad insyn och ett ökat intresse för själva skapandeprocessen, dynamiken och resiliensen i temporär och flexibel urban gestaltning och har med all säkerhet bidragit till mitt ämnesval. Intresset för människans vistelse i och interaktion med sin omgivning har också funnits med mig under hela utbildningen och det är denna kombination av intressen som mynnat ut i detta arbete.

Masterarbetet sätter punkt för min tid som landskapsarkitektstudent på Alnarp och det är med en uppsjö av känslor som jag slutligen lämnar in den.

Trevlig läsning!



Matilda Dahlström

Alnarp, 2020-05-15

# Innehållsförteckning

Abstract

Sammandrag

Förord

INLEDNING

Kontext och motiv.....11

Syfte ..... 12

Mål och frågeställningar..... 12

Metodbeskrivning .....13

Avgränsning.....15

Centrala, återkommande begrepp.....16

LITTERATURÖVERSIKT

1. TEMPORÄR LANDSKAPSARKITEKTUR

1.1 Samtida attityder och viljan att påverka sin samtid och framtid..... 21

1.2 Slutgiltigt, temporärt och földeffekter .....24

1.3 Temporära strukturer, aktiviteter och funktioner.....26

1.4 Sammanfattning.....31

2. UNDERUTNYTTJADE SPELRUM

2.1 Stadslandskap under förändring .....32

2.2 Stadsrum med potential..... 35

2.3 Sammanfattning.....39

3. LEVANDE PROCESS OCH GESTALTNING

3.1 Process, strategi och taktik.....40

3.2 Förutsättningar och drivkrafter .....43



3.3 Egenskaper, potential och utmaningar .....46

3.4 Sammanfattning ..... 47

4. ATT TA I ANSPRÅK

4.1 Kryphål och olovlig handling .....49

4.2 Medborgare och stadsplanerare.....50

4.3 Sammanfattning .....55

5. STADENS FRAMVÄXT

5.1 Blanka stadsrum och stadens rytm .....56

5.2 När det temporära lämnar bestående spår..... 57

5.3 Sammanfattning .....59

DIGITAL FÄLTSTUDIE

6. TEMPORÄR FUNKTION I PRAKTIKEN

6.1 Förord.....61

6.2 Bakgrund och dokumentstudier.....62

6.3 Gestaltning och genomförande.....67

6.4 Digital fältstudie.....74

7. DISKUSSION OCH ANALYS

7.1 Analys och slutsats .....81

7.2 Diskussion.....87

7.3 Reflektion.....89

Källförteckning

Bildförteckning

# Inledning

“Temporär landskapsarkitektur” är ett begrepp som diskuteras mer och mer och kanske särskilt kopplat till stadens resiliens och medborgarsamverkan. Detta arbete är resultatet av en litteraturstudie inom ämnet, samt en studie av hur det fungerar i praktiken genom en digital fältstudie av Jubileumsparken i Göteborg.

## Kontext och motiv

Industrier läggs ner, byggnader rivs och det finns av varierande anledningar många områden och stadsrum som står underutnyttjade i väntan på ny funktion, ny gestaltning. Det är som om en död hand läggs på dessa platser och områden som i väntan på exempelvis exploatering kan uppfattas som förfulande eller otrygga under flera år. Projekt, eller kanske snarare koncept, som Jubileumsparken i Göteborg och Gap Filler i Christchurch, Nya Zeeland, inspirerade mig till att vidare studera möjligheterna och utmaningarna med temporär urban och peri-urban gestaltning. Den experimentella naturen av temporär landskapsarkitektur fångar mig, samtidigt som utformning och användningen av offentliga stadsrum och de ideologiska frågor som kan kopplas till dessa bidrog till att jag valde att studera konceptet temporär landskapsarkitektur.

Övergripande skulle en kunna påstå att det jag ville studera i grunden var på vilka sätt dessa underutnyttjade stadsrum – på ett direkt eller indirekt sätt – kan främja social hållbarhet i staden. Folkhälsomyndigheten (2018) beskriver ett socialt hållbart samhälle som ett *“vilket kräver att människor känner tillit och förtroende till varandra och är delaktiga i samhällsutvecklingen. [...] Ett socialt hållbart samhälle tål påfrestningar, är anpassningsbart och förändringsbenäget (resilient)”*. Kanske kan offentliga utrymmen ges en identitet innan exploateringen tar vid, innan en mer slutgiltig lösning konkretiserats. Någonting sådant skulle möjligtvis kunna öppna upp för en mer inkluderande del i staden där fler har fått sätta sin prägel, skapat sig minnen och bidragit till stadsrummets identitet. Kanske särskilt om medborgarna själva har fått vara med i uppbyggandet av stadsrummen och getts möjlighet att påverka sin närmiljö på ett konkret sätt.

*"The city is a dense network of relationships. The best way to provide infrastructure is to not go in with a meat ax but to practice urban acupuncture, finding thousands of different spots to go into." (Arieff 2001)*

# Syfte

Syftet var att undersöka de utmaningar, begränsningar och möjligheter som finns när det kommer till temporär landskapsarkitektur och deras inverkan på stadsrummen. En delaspekt var att undersöka hur och på vilka sätt temporär landskapsarkitektur kan nyttja tomrum i staden med funktioner och intryck som på olika sätt bidrar till socioekonomisk hållbarhet och kvalitativa sociala upplevelsevärden. Särskild vikt lades vid stadsrum och stadslandskap “under förändring” som inom bestämd framtid kommer exploateras. Med mitt arbete vill jag lyfta fram kunskap om detta ämne, bidra till en förståelse för processen kring denna strategi samt försöka koppla olika branschspecifika perspektiv genom att studera diskursen kring ämnet. Dessutom hoppas jag kunna lyfta de möjligheter och begränsningar som finns med temporär landskapsarkitektur och belysa vilka funktioner temporär gestaltning fyller och vilken inverkan den har på samhället – och kanske även vilken inverkan samhället har på den temporära gestaltningen.

# Mål och frågeställningar

Målet var att synliggöra olika perspektiv på temporär landskapsarkitektur inom branschen och kritiskt granska några exempel. Målet har dessutom varit att besvara de frågeställningar jag haft, vilka har varit:

- *På vilka sätt kan temporär landskapsarkitektur påverka ett stadsrums identitet, atmosfär och upplevda värde?*
- *Har temporär landskapsarkitektur enbart effekter knutna till kortsiktiga motiv eller kan temporära initiativ ha betydelse för ett stadsrums värden även på längre sikt?*

Arbetet vänder sig till praktiserande och studerande stadsplanerare och landskapsarkitekter som är intresserade av att ta sig an kommande exploateringsområden vilka för tillfället inte fyller någon funktion eller bidrar till de sociala värden som staden kan och bör hålla.

# Metodbeskrivning

I arbetet kommer hänsyn tas till såväl sociala, ekonomiska och rumsliga dimensioner, med vilket jag menar att såväl stadsrummens egenskaper (i form av material, klimat etc) som den mänskliga aktiviteten i stadsrummen kommer vara av intresse. Uppsatsen kan sägas bestå av två delar; en litteraturoversikt med referensobjekt samt en digital fältstudie.

## LITTERATURÖVERSIKT

En litteraturstudie genomfördes för att skapa ett teoretiskt ramverk så att arbetet kunde förankras i den samtida akademiska och professionella diskursen kring temporär landskapsarkitektur. Med “samtida diskurs” syftar jag på litteratur från de senaste tio åren, en avgränsning som gjorts för att balansera aktualiteten utan att kompromissa på diversiteten och omfånget av litteratur. I och med denna avgränsning hoppas jag kunna studera viktiga trender och tendenser som format det senaste decenniets temporära gestaltningar och den professionella diskursen kring dessa. I denna litteraturstudie och bredare, genom sökmotorer på internet, eftersöktes även relevanta exempel på projekt som utförts i linje med temporär landskapsarkitektur. Vilka motiv som finns bakom samt huruvida projekten kan leda till någonting bestående eller ej är exempel på aspekter som eftersöktes i diskursen. I sökandet efter relevant litteratur användes sökord som: *temporary landscape architecture, urbanism, temporary uses, temporär landskapsarkitektur, urban regeneration* och *urban renewal*.

För att bredda arbetet och för att kunna studera efterföljande effekter av temporär landskapsarkitektur inkluderas ett antal avslutade temporära referensprojekt genom exempel som tas upp i litteraturstudien. Utöver de urvalskriterier som sattes för fältstudien så studeras även projektens kort- och långsiktiga påverkan på den närliggande miljön och dess medborgare – någonting som lättare går att studera efter att den temporära aktivitet och funktion som stadsrummet hyst har ersatts med en mer slutgiltig karaktär.

## DIGITAL FÄLTSTUDIE

För att studera det rums- och kontextspecifika och för att skaffa mig en empirisk bakgrund kompletterades litteraturstudien med fältstudier. På grund av

omständigheter i samband med COVID-19 och svårigheter att resa inom landet så genomfördes fältstudien digitalt. Metoden *The Travelling Transect* (Diedrich et al. 2014) behandlar just metodik för fältstudie kopplade till landskap under förändring och flexibel urban gestaltning och det är denna metod jag utgått från vid fältstudierna. Metoden kan delas in i följande tre genomförandesteg:

- *Innan fältstudien genomförs används kartunderlag och andra "ledtrådar" kring och i stadsrummet för att definiera var det hade varit intressant att låta den abstrakta, planerade rutten sträcka sig. Även tidigare kunskap om stadsrummet räknas in i beslutet om var snittet (the transect) bör ritas ut. Detta snitt som skär genom landskapsrummet ritas ut som en rak linje och tar inte hänsyn till potentiella hinder som markägande, terräng eller topografi.*
- *Avvikelser från snittet görs vid behov eller om någonting lockar utanför den planerade rutten och dokumenteras i relation till snittet. Samtidigt lokaliseras och granskas temporära gestaltningsmedel, funktioner och aktiviteter. Anteckningar och annan relevant dokumentation görs kring det som upptäcks under resan.*
- *Fynden utvärderas sedan och ett fortsatt arbete på distans genomförs med exempelvis fortsatt kartläggning, skisser och skrift för att dra slutsatser kring det som upptäckts om stadsrummets atmosfär och kvaliteter. Även subjektiva upplevelser från studien förs fram.*

Forskarna Diedrich och Dahl (2016) menar att de konventionella analysmetoderna för landskapsanalyser endast möjliggör för studier av det statiska rummet. En transformativ analys där landskapsarkitekten rör sig i rummet å andra sidan "*allows us to judge the change of space instead of the state of space*" enligt Diedrich och Dahl (ibid.), vilket ger betraktaren en möjlighet att se och analysera det dynamiska och progressiva. Det dynamiska består av rummets strukturer och material – exempelvis relation mellan det nya och det gamla – men även det abstrakta som aktiviteter, minnen, ögonblick och atmosfär (ibid.). Det dynamiska kan sägas bestå av människorna som rör sig i rummet och deras upplevelse kring och relation till det.

Ett exempel på temporär landskapsarkitektur studerades utifrån hur generella trender påverkat genomförandeprocessen och utformningen av dess stadsrum. Projektet valdes baserat på följande kriterier: 1) fallet går i linje med temporär

landskapsarkitektur, 2) fallet är aktuellt just nu, 3) fallet ligger inom en eller i anslutning till en av de 14 kommuner som i Sverige benämns som städer (se SKR 2014).

Under fältstudien lades särskilt vikt vid att studera vilka medel som använts för att ta stadsrummet i anspråk (vad insatserna konkret består av, hur de är uppbyggda) och på vilket sätt det bidrar till hur medborgarna kan använda stadsrummet på ett interaktivt sätt (exempelvis om de skapats i samarbete med invånarna). Dessutom studerades huruvida initiativet är officiellt/sanktionerat eller inofficiellt/osanktionerat samt vilka förutsättningar som finns (markmaterial, socioekonomisk status i området, historisk bakgrund, omgivande landskap). Skärmdumpar används för att fånga hur temporär landskapsarkitektur används för att främja socioekonomisk hållbarhet såväl innan, under och efter de temporära aktiviteterna och funktionerna. Under fältstudien observerades och studerades följande:

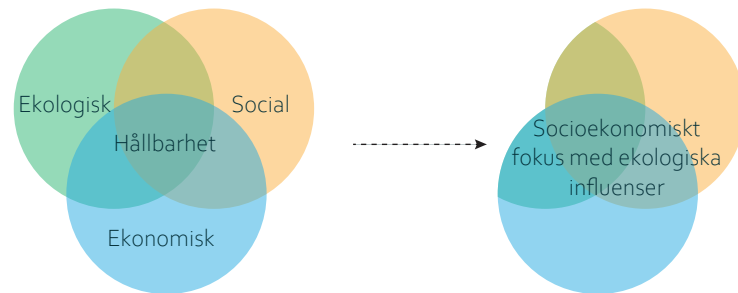
- *Hur är aktiviteterna och funktionerna uppbyggda? Vad består de av – finns här något objet trouvé?*
- *Är de medel och konstruktioner som stöttar aktiviteterna och funktionerna förfabricerade och producerade av professionella eller byggs de upp med hjälp av invånarna? Är invånarna en del av processen?*
- *Om stadsrummet är befolkat – hur används stadsrummet?*
- *Vilka baksidor finns med den efemära naturen av aktiviteterna och funktionerna?*

## Avgränsning

Det temporära som aktivitet, funktion och gestaltning kan planeras och utföras av såväl samhällets medborgare som av stadsplanerare och landskapsarkitekter. Det intressanta i detta arbete är dock att studera det som stadsplanerare och landskapsarkitekter kan påverka, och jag inkluderade därför inte helt fristående DIY (Do It Yourself)-projekt.

För landskapsarkitekter – vilka arbetar med bland annat stadsutveckling och stadsplanering – är det viktigt att se till att uppdraget de arbetar med främjar en hållbar utveckling vad gäller såväl ekologiska, ekonomiska och socioekonomiska aspekter. Därför vill jag förtydliga att jag kommer ha ett socioekonomiskt fokus i detta arbete

och ett fokus på socioekonomiska aspekter kopplade till temporär landskapsarkitektur medan de ekologiska aspekterna ges sekundärt fokus. Trots att fokus ligger på de socioekonomiska aspekterna är det svårt att undvika att inkludera vissa ekologiska aspekter då de ofta går in i och är beroende av varandra, se figur 1.



Figur 1: Fokus kan vara på en eller ett par utav hållbarhetsaspekterna. Samtliga bör och kommer med största sannolikhet dock inkluderas oavsett primärt eller sekundärt fokus, om så på ett indirekt sätt.

Vidare har jag valt att främst studera hårdgjorda (grå) stadsrum och -landskap i en urban kontext eller i nära anslutning till urban kontext men även till synes gröna (igenväxta) stadsrum och stadslandskap har inkluderats i studien.

## Centrala, återkommande begrepp

Nedan finns några centrala, återkommande begrepp i arbetet. Om jag själv myntat begreppet för att kunna förklara någonting i mitt arbete, ges en förklaring utifrån hur begreppet använts.

### TEMPORÄR FUNKTION OCH AKTIVITET

Bishop och Williams (2012 se Lindqvist & Söderman 2017) beskriver temporär aktivitet som en sekundär och provisorisk platshållare för den egentliga funktion som väntas. Ofta är temporära initiativ mycket kortsiktiga (Németh & Langhorst 2014).

### SKIFTANDE LANDSKAP

I arbetet används begreppet *skiftande landskap* (på engelska *landscapes in transition*) för att beskriva ett stadsrum eller stadslandskap som är menat att få en annan

funktion eller gestaltning framöver och som därmed lämpar sig för temporärt användande tills vidare.

### UNDERUTNYTTJADE STADSRUM OCH STADSLANDSKAP

Underutnyttjade stadsrum innefattar de stadsrum som inte når upp till sin funktionella potential (Németh & Langhorst 2014). De kan ha uppstått av olika anledningar och består av små restytor, reserverade ytor (för framtida ekonomisk vinning) samt övergivna stadsrum vilka har brukats i industriellt eller kommersiellt syfte (Németh & Langhorst 2014). Stadsrummen finns mellan byggnaderna, och kan tillsammans bygga upp stadslandskap.

### SPELRUM

Används i arbetet för att beskriva ytorna och områdena inom vilka stadslandskapen och stadsrummen finns.

### PLACEMAKING

Enligt Lydon och Garcia (2015) finns en del egenskaper kopplade till placemaking vilka kan appliceras på temporär landskapsarkitektur, eller mer specifikt; till deras metod Tactical Urbanism. Placemaking-projekt är temporära, förhållandevis billiga, flexibla, iterativa och medborgarsamverkan är inkluderad (Lydon & Garcia 2015). Ordet placemaking används därför i arbetet för att beskriva processen inom vilken ett outnyttjat stadsrum får en identitet.

### PROCESSTYRD STADSPLANERING OCH OPEN ENDED DESIGNS

Att gestalta och utveckla staden genom ett processbaserat arbetssätt ger utrymme för mer flexibilitet och anpassningsbarhet till förutsättningar och omständigheter (James Corner 2006). På engelska finns begreppet "open ended design" för att beskriva samma iterativa tillvägagångssätt att utveckla staden.

### PRE- OCH REVITALISERING

Genom proaktiva åtgärder kan ett stadsrum vitaliseras redan innan den mer långsiktiga gestaltningen äger rum för att etablera identitet eller locka människor



dit (Lydon & Garcia 2015). Re-vitalisering av ett stadsrum innebär å andra sidan att återuppliva ett stadsrum efter någon slags av kris, exempelvis nedlagd eller flyttad industriell verksamhet. Stadsrummet ges åter igen en funktion, aktivitet eller identitet efter den tidigare som inte längre finns kvar.

## INTERIM

Interim är latin för någonting som anses vara provisoriskt i övergångstid, eller med andra ord; någonting som finns tills vidare (SAOB 1933). Såväl stadsrum som ett fysiskt rum, samt de funktioner och aktiviteter dessa stadsrum håller, kan vara interima. I en mening: *de temporära funktionerna och aktiviteterna kan ses som interima platshållare i stadsrummet.*

## PLATS OCH OMRÅDE

Plats är ett mycket mångsidigt men även något vagt ord som vanligtvis används för att beskriva det jag valt att kalla *spelrum*, *stadsrum* och *stadslandskap*. I arbetet används dessa begrepp även för att beskriva område eller yta. Ordet plats används istället till exempel som ändelse eller prefix, eller i samband med orden ta, ge och på (ta plats, ge plats, på plats). Även ordet område används framför allt som ändelse eller prefix. Plats används även för att beskriva position, och område används för att beskriva omgivning.

## BRANSCHEN

*”Verksamma inom branschen”* och *”den branschspecifika diskursen”* är meningar som dyker upp i arbetet, men vilka innefattar det? I denna uppsatsen använder jag begreppet *bransch* för att samla de som påverkar stadsutvecklingen, exempelvis landskapsarkitekter och arkitekter (arkitektbranschen) men även andra verksamma vars yrke påverkar stadsutvecklingen och som arbetar med stadsplanering, samt forskare inom ämnet, räknas in i detta begrepp.

# Litteraturoversikt

## 1. Temporär landskapsarkitektur

I detta kapitel ges en kort introduktion till ämnet; vad temporär landskapsarkitektur är, vilka motiv som finns för att använda temporär landskapsarkitektur eller inte använda det samt aspekter som tas upp i relation till ämnet.

### 1.1 Samtida attityder och viljan att påverka sin samtid och framtid

Lydon och Garcia (2015) hävdar att allmänhetens generella opposition gentemot förlegade planeringsprocesser i sig är ett motiv för att i större utsträckning använda sig av temporär och inkluderande gestaltnings- och planeringsprocess. På liknande sätt menar Bishop och Williams (2012 se Lindqvist & Söderman 2017) att implementering av temporära funktioner och aktiviteter i staden innebär *“a manifestation of a more dynamic, flexible and adaptive urbanism, where the city is becoming more responsive to new needs, demands and preferences of its users”*, någonting som forskarna Jeremy Németh och Joern Langhorst (2014) också bekräftar. Barrie (2010) hävdar att det skett *“an ideological shift in political culture away from social security to ‘social productivity’”* i Storbritannien, delvis förstärkt av den dåvarande koalitionsregeringen som satte större fokus på att främja medborgares involvering i stadsplaneringen och att främja gemensamhets- och lokalsamhälleskänsla. Samtliga ovanstående faktorer speglar samtida attityder som finns inom branschen, faktorer som påverkar diskursen och sättet att planera och gestalta staden. Många inom branschen tar även upp internet, teknologi och möjligheten att sprida information, kunskap och att skapa ett digitalt community – ett digitalt massmingel som Barrie (2010) uttrycker det – som en möjlighet för medborgarengagemang och för att kunna re-vitalisera stadsrum (exempelvis Barrie 2010; Houghton et al. 2015).

## EN HISTORISK ÖVERSIKT

“Temporary uses are neither marginal nor novel manifestations” menar Oswalt et al. (2013) och enligt stadsplanerarna Mike Lydon och Anthony Garcia (2015) grundar sig *Tactical Urbanism*, en temporär gestaltungs metod, på tillvägagångssätt som har tillämpats i olika varianter så länge människan funnits. Detta just eftersom människan alltid velat förbättra sin omgivning till att bättre möta våra behov och ta till vara på möjligheter (ibid.). Det är, enligt Lydon och Garcia (2015), någonting vi gör näst intill instinktivt. Hoppfullhet, nyfikenhet och att inspirera till förändring är några av karaktärsdragen knutna till temporär landskapsarkitektur hävdar Lydon och Garcia (2015), kanske är det just där lockelsen ligger. Även Oswalt et al. (2013) hävdar att temporära aktiviteter alltid har existerat, det som särskiljer sig i samtida diskurser är intresset för hur dessa aktiviteter, initierade av medborgarna, kan inkluderas och vävas samman med den mer formella, traditionella planeringsprocessen. Detta är inte en enkel önskan, då traditionell stadsplanering och temporära medborgarinitierade aktiviteter i viss mån är varandras raka motsats (Oswalt et al. 2013). Németh och Langhorst (2014) hävdar att bilden av underutnyttjade ytor har förändrats från att ha upplevts som problemområden till att ses som möjligheter tack vare nya angreppssätt som främjar sociala och ekologiska processer. Yttrandet pekar mot att även om temporär landskapsarkitektur har praktiserats under lång tid så har inte alltid attityden kring stadsrummen – inom vilka temporär landskapsarkitektur praktiseras – varit konsekvent.

## MOTIV BAKOM OCH LÄMPLIGHET AV METODEN

En annan viktig del att reda ut är i vilka sammanhang gestaltungs metoden bör implementeras kontra uteslutas i projektet. Temporär landskapsarkitektur kan generellt sägas vara motiverad när ett stadsrum väntar på exploatering eller när framtiden väntas vara radikalt annorlunda än samtiden (till exempel vid förväntade förhöjda vattennivåer), men det finns även generella fördelar med gestaltungs metoden som kan appliceras på all gestaltning (Bowring & Swaffield 2013). Landskapsarkitekterna Jacky Bowring och Simon Swaffield (2013) hävdar att funktioner och gestaltningar bör vara öppna för den förändring som troligtvis kommer ske i stadsrum eftersom frågan inte är om, utan när, anpassning till nya förhållanden kommer behövas. Stadens förutsättningar och förhållanden är i viss mån cyklisk vilket gör att förändringar i staden till viss mån är förväntade (Bowring & Swaffield 2013). Dessa förändringar kan exempelvis vara kopplade till stadens, landets eller världens ekonomi eller förväntade ekonomi vilket till exempel påverkar människors beslut och därmed även stadens

förhållanden (Bowring & Swaffield 2013). Oswalt et al. (2013) hävdar att temporär aktivitet är motiverad i “*all of those areas whose future is vague for a definite or indefinite period of time; which find themselves in a state of no longer or not yet*”. Detta innebär att oavsett tidsramen för hur länge stadsrummet kan tas i anspråk så kan det vara lämpligt för någonting temporärt eftersom att stadsrummets framtid är oviss och för att det för tillfället är i ett interimt tillstånd.

*These ‘in-between times’ heighten the very nature of landscape as process, while landscape as product–‘finished’ plazas, streetscapes, parks, and gardens—is revealed as an illusory aspiration, a hoped for future in the face of constant, relentless change. (Bowring & Swaffield 2013)*

Oswalt et al. (2013) menar att den samtida diskursen kring temporära aktiviteter och funktioner ofta är kopplad till “*creative economy*” vilket endast inkluderar temporär aktivitet av entreprenör karaktär. Detta menar de är problematiskt, effektivitet och ekonomisk vinning är inte alltid motivet bakom temporära aktiviteter och funktioner och det finns en bredd i motiven (ibid.). Vidare hävdar de att medan försäljningsretoriken kopplad till stadsutveckling uppdateras mot en mer flexibel och dynamisk sådan med “*attractive illustrated descriptions of a ‘creative micro-milieu of temporary users, ‘small businesses, and start-ups from the area of the so-called creative economy’*” så står planeringsprocessen still med traditionella metoder och koncept (ibid.). Fortfarande är det dock den vinstdrivande kreativiteten som betonas.

När Berlinmuren föll var förväntningarna höga och Berlin satte upp höga ambitioner med storslagna “master plans” – vilka till stor del aldrig blev av (Oswalt et al. 2013). Vad som istället skedde var att medborgarna började initiera temporära användningsområden och funktioner i de underutnyttjade stadsrummen och i övergivna byggnader; “*Berlin became an attractive place for the younger generation, as the city allowed for an improvised, inexpensive lifestyle*” som Oswalt et al. (2013) uttrycker det. Trots att dessa temporära aktiviteter tilläts var det inte helt utan kritik. Kritiker menade att denna typ av temporärt användande skulle hämma stadsutvecklingen då fenomenet innebar att en hög andel övergivna stadsrum och byggnader fick vara kvar samt att en långsam ekonomisk utveckling främjades - egenskaper som antingen var högt värderade eller sågs som problematiska (Oswalt et al. 2013).

## UTANFÖRSKAP OCH MAKTLÖSHET

Risk finns att välmenande temporära initiativ exkluderar medborgare mer än vad de inkluderar, menar Oswalt et al. (2013). Detta eftersom den nya identitet som temporär landskapsarkitektur kan medföra för ett stadsrum kan öka stadsrummets upplevda emotionella värde, och därmed även dess ekonomiska värde (ibid.). De medborgare som varit med och byggt upp stadsrummets karaktär, identitet och värde riskerar att inte kunna ta del av stadsrummet när den slutgiltiga gestaltningen tar vid och riskerar att bli exkluderade från värde-ökningsskedjan och Oswalt et al. (2013) ställer sig frågande till hur dessa medborgare gynnas i processen.

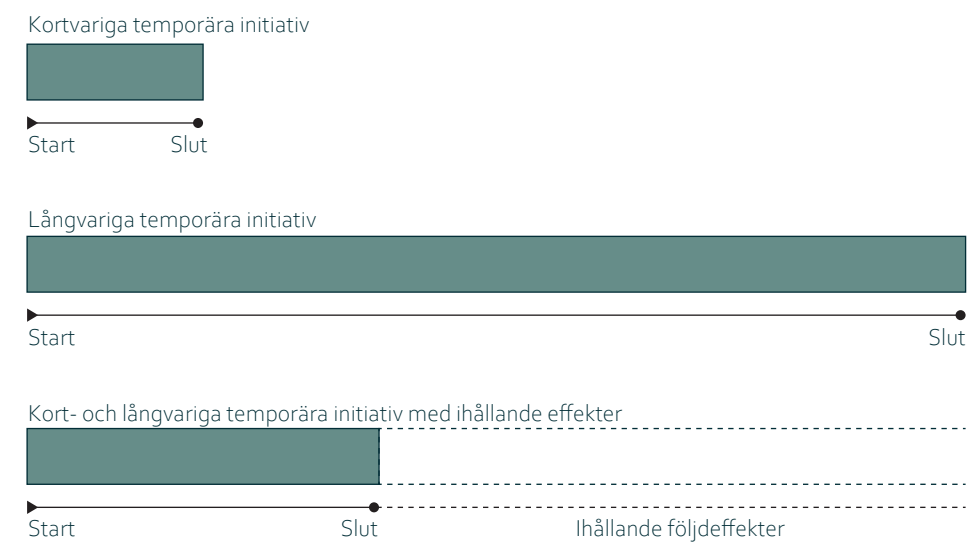
Németh och Langhorst (2014) hävdar att när temporära initiativ blivit etablerade på platsen och uppskattade av lokalsamhället, när de direkt berörda medborgarna skaffat sig en anknytning till såväl stadsrummet som de aktiviteter som sker där, kan förändring mötas med stort motstånd från lokalsamhället. Detta är anknutet till hur länge den temporära aktiviteten fått äga rum. Temporär användning av ett stadsrum påverkar på så sätt avsevärt möjligheten för framtida slutgiltiga gestaltningar för det berörda stadsrummet. Vidare menar Németh och Langhorst att förändringen från och avskaffandet av den temporära gestaltningen till den slutgiltiga i sig samt de förändringar som omgestaltningen kan föra med sig riskerar att ytterligare späda på upplevelsen av maktlöshet hos medborgarna (ibid.).

*Although temporary uses can empower marginalized individuals, groups and communities, the redevelopment of sites to accommodate more profitable uses for the landowner can victimize said communities and exacerbate previous experiences of disempowerment and victimization. (Németh & Langhorst 2014, s. 147).*

## 1.2 Slutgiltigt, temporärt och följd effekter

Det som skiljer det slutgiltiga från den temporära är att det temporära har ett satt start- och slutdatum, utan ett i förväg bestämt tidsspänn kan initiativet med andra ord inte kallas temporärt (Bishop & Williams 2012 se Lindqvist & Söderman 2017; Overmeyer 2007). På samma sätt menar Overmeyer (2007) att de interima

aktiviteterna, funktionerna och gestaltningarna är tidsbestämda – efter en viss tid upphör de. Overmeyer delar in dessa i två kategorier, de långvariga och de kortvariga temporära projekten; *“There are fleeting, transitory events that reside only for a moment in the city or alternatively, those that ‘stay out’ at one location for a longer time, until its more classical use once again becomes viable.”* (Overmeyer 2007, s. 18). Det finns dock ingenting som hindrar att det temporära ger långsiktiga effekter i stadsrummet, temporära projekt kan till och med ha för avsikt att fungera som en katalysator för att exempelvis öppna upp för dialog, förändra beteendemönster eller stadsrummets atmosfär och identitet (Saaby 2012).



Figur 2: De tre huvudsakliga motiven för temporär landskapsarkitektur.

Med andra ord kan tre huvudsakliga motiv för temporär landskapsarkitektur identifieras; de kortvariga, de långvariga och de med följd effekter in i det efterföljande slutgiltiga, se figur 2. De två första, de kort- och långvariga temporära projekten, övergår till slutgiltig karaktär efter det temporäras avslut – utan avsikt att låta det temporära bli en del av nästföljande projekt. De temporära projekten med avsikt att fungera som katalysator övergår däremot till långsiktiga följd effekter som tar vid det nästföljande projektet av slutgiltig karaktär.

## 1.3 Temporära strukturer, aktiviteter och funktioner

Stadsarkitekten Tina Saaby (2012) hävdar att temporär landskapsarkitektur kan användas i flera syften; det kan skapa en målpunkt eller dragningskraft vilken lockar människor till destinationen, det kan bidra till att främja dialog och förändra beteendemönster eller bidra till att förändra ett stadsrums identitet och för att skapa en ny bild av stadsrummet.

### BELYSNING

*“To use light in temporary projects has an enormous architectural effect and for a limited budget big changes can be achieved”* hävdar Saaby (2012), och belysning är vad som används vid det temporära projektet “Transition” i Sundholm, Köpenhamn. Belysning drar uppmärksamhet till sig och kan till exempel användas för att rikta uppmärksamheten mot entréer eller för att skapa en annan atmosfär längs med en trädallé (Saaby 2012). Genom att belysa delar av ett stadsrum på ett visst sätt kan invanda mönster förändras och dialog kring stadsrummet skapas menar Saaby (ibid.) – plötsligt kanske trädallén är än mer trevlig att gå under på natten än vad den är under dagtid vilket leder till ökad kvällsaktivitet vilket i sin tur leder till nya insikter bland medborgarna.

### PLATSINDUCERAD VISION OCH GESTALTNING

Fördelen med ett mångfacetterat och processtyrt tillvägagångssätt gällande planeringsprocessen och implementeringen är den komplexa verkligheten som ges utrymme, menar landskapsarkitekterna Karin Andersson och Johanna Bratel (2019). Enligt Andersson och Bratel skapade modernismens rationella, förenklade och funktionella sätt att planera utmaningar som en postmodernistisk, mer processinriktad, struktur skulle kunna tackla. Att inreda med funktioner genom projekt initierade på plats (efter de förutsättningar som finns och de visioner som frambringas) kan vara en viktig del i de temporära initiativen (ibid.). Med relativt enkla medel kan funktionen i stadsrummet, hur det används och hur det upplevs, förändras (ibid.). Under en workshop arrangerad av Andersson och Bratel fick barn hjälpa till att spänna upp garn mellan utplacerade rundstavar vid Rosengård Centrum. Stadsrummet fylldes med färg och rörelsemönstret genom rummet blev annorlunda när det fanns stavar och garn att röra sig mellan, runt och under (Andersson & Bratel 2019, s. 49). Enligt Andersson och Bratel är det viktigt att i slutet av varje projekt knyta

ihop säcken och att avsluta arbetet, det kan göras genom en invigning som hjälper till att manifestera och befästa rummets nya betydelse (Andersson & Bratel 2019, s. 62). Andersson och Bratel valde att avsluta engagemanget vid Rosengårds centrum med just en invigning, på så sätt fick de även chans att samla de som deltagit och ge ett tack för deras insatser. En invigning skulle även kunna stärka känslan av att kunna påverka sitt utrymme, vilket generellt anses som positivt, och bekräfta det som gjorts (ibid.).

### ÅTERBRUK AV MARKMATERIAL OCH OBJEKT

Ett relativt enkelt och billigt, dock mycket effektivt, sätt att omvandla ett stadsrum är genom att förändra markmaterialet hävdar bland andra Lydon och Garcia (2015). En parkeringsplats är en ypperlig yta vilken kan omvandlas och ges en helt annan betydelse bara genom förändring av markmaterialet (ibid.). Dessutom tar parkeringsplatser upp en relativt stor yta – i genomsnitt upptar en bilplats cirka 25 kvadratmeter med allt inräknat (Lunds kommun 2007) – samtidigt som de bara används delar av tiden. Exempel på stadsrum där parkeringsomvandling gjorts med framgång är Plaza de Panama i San Diego, USA, där en större parkeringsplats målades över i en sandbeige färg så att trafikmarkeringar i marken doldes och den mörka asfalten fick en ljusare, mildare färg (Lydon & Garcia 2015). Förändringen ledde till att fler besökte det intilliggande museet och torget ansågs bättre efterlikna dess ursprungliga design och fylla dess ursprungliga syfte som torg snarare än parkeringsplats (Lydon & Garcia 2015). *Depave*, en ideell organisation i Portland, Oregon, har även de insett potentialen hos underutnyttjade parkeringsplatser och tar bort delar av asfalt till förmån för växter och dagvattenhantering (ibid.). På deras hemsida går att läsa: *“Depave promotes the transformation of over-paved places, engaging and inspiring communities to reconnect landscapes to nature.”* och de är ett exempel på hur en ideell organisation (vilken började med aktivister som utförde icke godkända initiativ) kan omvandla stadsrum på ett sätt som främjar social hållbarhet i städer och lokala grannskap (Lydon & Garcia 2015). Mellan 2006-2015 hade de omvandlat ungefär 10 000 kvadratmeter asfalt till grönstruktur i Portland (Lydon & Garcia 2015).

Det finns goda möjligheter för återanvändning och nya ändamål inte bara för ytor likt parkeringsplatser men även för objekt i stadsrummet (Bowring och Swaffield 2013). Ett så kallat *objet trouvé* – ett föremål, ett objekt eller en produkt av historiskt intresse på platsen – kan med fördel sparas, framhävas och bli en viktig del i den temporära gestaltningen enligt Bowring och Swaffield (2013), se figur 3. Dessa *objet trouvés* innehåller information om platsens förflutna och kan bidra till platsens identitet





Figur 3: Ett exempel på *objet trouvé* i Tourrettes-sur-Loup, Provence-Alpes-Côte d'Azur, Frankrike. Objektet påminner om det förflutna och bidrar med ett intressant inslag i landskapet. Foto: Jens Kristian Seier 2012 (CC BY-NC 2.0).

(ibid.). Även objekt utan historiskt intresse för det specifika stadsrummet och utan egentlig koppling till stadsrummet kan återanvändas. Till exempel kan en trafikkon hålla blommor likt en vas, pallplintar kan göras om till sittmöbler och en container kan bli ett mikro-bibliotek (Lydon & Garcia 2015). Att använda det som är på plats är en möjlighet som blir extra tillgänglig i och med den efemära naturen av projekten. Bowring och Swaffield (2013) menar att *“the power of landscape comes not from big budgets and expensive materials but through creativity and thoughtfulness.”* Möjlighet att, genom kreativitet och ödmjukhet, arbeta med rummets befintliga kvaliteter och potential är kanske en av metodens främsta egenskaper.

## VEGETATION

Urban odling är ett medel som ibland används i samband med temporär gestaltning för att skapa deltagande och engagemang i stadsrummet, samtidigt som en viss mängd grönska tillförs rummet. Sara Danielsson, forskare på Högskolan för Design och Konsthantverk, har ett stort intresse för hur medborgare själva kan påverka sin stadsmiljö och hävdar att de underutnyttjade platserna i staden är optimala för temporär stadsodling (Danielsson 2014). En av fördelarna med att odla “ovan mark” är dessutom att odlingen och vegetationen kan förflyttas menar Danielsson och fortsätter: *“på en stor hörntomt nära Moritzplatz i stadsdelen Kreuzberg i Berlin ligger en mobil trädgård [Prinzessinnengarten] som kan flytta till en helt ny plats på mindre än tre veckor”* (ibid.). I trädgården Prinzessinnengarten växer bland annat tomater, bönor, kryddväxter, rotfrukter och sallat i temporära strukturer och konstruktioner så som rissäckar och plastbackar som använts för brödtransporter (ibid.). I två målade containrar går det att köpa kaffe och ekologisk mat, *“vem som helst kan hjälpa till i trädgården, och den som arbetat en halvtimme får samma dag 50% rabatt på allt i caféet, restaurangen och trädgården, som grönsaker jord och gödsel”* beskriver Danielsson (ibid.).

Ett liknande svenskt exempel fanns i Kvillebäcken, Göteborg, som initiativet Stadsjord låg bakom (ibid.). Odlingen kallades “Kvartersodlat Kvillebäcken” och hämtade inspiration från stadsodlingen Prinzessinnengarten i Berlin, även här fanns containercafé och enkla, mobila, odlingskonstruktioner (ibid.), se figur 4. Efter tre somrar flyttades odlingen till Frihamnen i Göteborg.





Figur 4: I Kvartersodlat Kvillebäcken, Göteborg, används enkla medel för odling, exempelvis genom att sätta plantorna direkt i jordsäckarna eller genom att använda begagnade plastbackar. Tack vare att odlingen sker ovan mark kan även förorenad mark hysa rum för ätbara växter. Foto: Tobias Jansson 2011

## 1.4 Sammanfattning

Flera inom branschen hävdar att kritiken mot förlegade planeringsprocesser och den temporära och inkluderande gestaltningens uppsving visar på en mer responsiv och adaptiv stadsplanering där fler får sin röst hörd (exempelvis Bishop och Williams 2012 se Lindqvist & Söderman 2017; Németh och Langhorst 2014). Teknologiska framsteg ses även av många branschprofessionella som en möjlighet kopplad till ett annorlunda sätt att planera stad där fler av stadens invånare blir inkluderade och där digitala communities kan etableras och blomstra (exempelvis Barrie 2010; Houghton et al. 2015 ). Dessa teknologiska framsteg kan förenkla för individen att göra sin röst hörd i stadsplaneringen. Det som skiljer samtida temporära aktiviteter från temporära aktiviteter som utövats så länge människan funnits, är just intresset för hur det temporära och medborgarnas involvering kan förändra den traditionella planeringsprocessen (Oswalt et al. 2013).

Det finns flera anledningar till att använda temporär landskapsarkitektur, exempelvis för att skapa en målpunkt, främja dialog, förändra beteendemönster eller bidra till att förändra ett stadsrums identitet (Saaby 2012). Genom en öppen, iterativ, undersökande och lyhörd planeringsprocess ges den komplexa verkligheten utrymme (Andersson och Bratel 2019). Det temporära som planeringsprocess är dock inte helt okritiserat och det finns de som hävdar att stadsutveckling riskerar att hämmas och marginaliserade grupper riskerar att bli än mer utstötta från samhällsutvecklingen (Oswalt et al. 2013). Det temporära hyser såväl risker som möjligheter och det är viktigt att ha detta i åtanke.

## 2. Underutnyttjade spelrum

I detta kapitel ges några övergripande exempel på hur temporär landskapsarkitektur kan te sig samt en översiktlig beskrivning av var dessa projekt tar plats interimt i urbana miljöer. Dessa "spelrum" som jag valt att kalla dem delas i arbetet upp i större stadslandskap och mindre stadsrum där stadslandskapen är uppbyggda av stadsrum och byggnader, medan stadsrummen finns mellan byggnaderna.

### 2.1 Stadslandskap under förändring

De storskaliga stadslandskapen (exempelvis postindustriella landskap) vilka är i ett skifte mellan vad som varit och vad som komma skall – stadslandskap under förändring – uppstår i samband med någon form av kris (Bowring och Swaffield 2013). Krisen kan te sig som en naturkatastrof där landskap bokstavligt talat rivits upp, civilt uppror eller i form av finanskris och är oförutsägbara betraktande *när* de kommer ske men inte *om* de kommer ske, hävdar Bowring och Swaffield (2013). Det är under tider av kris, under vakuumperioder där stadslandskap står i väntan på förändring, som behovet av resilient gestaltning och open-ended designs blir extra tydligt (Bowring & Swaffield 2013). Németh och Langhorst (2014) ställer sig bakom detta och hävdar att just eftersom temporär landskapsarkitektur är flexibel och pragmatisk och svarar på samtida behov och förhållanden i staden så är temporär landskapsarkitektur extra väl anpassad i (eller inför) tider då politiska och ekonomiska förhållanden är osäkra.

#### POSTINDUSTRIELLA LANDSKAP OCH TOADS

Enligt Németh och Langhorst (2014) ökar mängden "vacant land" i USA på grund av anledningar kopplade till bland annat ekonomiska och politiska trender. Till exempel menar Oswalt et al. (2013) att vi i Europa, Nordamerika och Japan är i ett skifte från en industriellt styrd ekonomi till en mer service-styrd ekonomi vilket innebär att industrimark blir ledig när produktionen flyttar till låglöneländer. Németh och

Langhorst (2014) hävdar att "*the upsurge in vacant land as a result of ongoing deindustrialization [...] has given rise to approaches that consider vacant land as a resource, one that can even provide opportunities for transformative social and ecological processes.*". Dessutom sker förändringar i arbetsmarknaden med större möjlighet att arbeta på distans vilket innebär ett förändrat behov av platsknutna kontorsplatser. Németh och Langhorst (2014) skiljer på *vacant/abandoned land* och *underutilized land* där *vacant land* innebär att ett stadsrum eller byggnad av bostads-, industriell eller kommersiell karaktär inte används av människor. Underutnyttjade rum å andra sidan syftar snarare till de stadsrum som inte når upp till sin funktionella potential (Németh & Langhorst 2014). De skiljer dessutom på vacant land som uppstått till följd av *restytor* (små ytor med oregelbundna avgränsningar och fysiska och/eller lagstiftade begränsningar), *reserverade ytor* (hålls reserverade i gentrifieringssyfte eller för framtida ekonomisk vinning) samt *TOADS* (Temporarily Obsolete, Abandoned or Derelict Sites) – stadsrum vilka som gemensam faktor innan har brukats i industriellt eller kommersiellt syfte (ibid.).

"[...] vacant lots that are completely abandoned do, indeed, begin to attract trash, debris and often create a negative ripple effect on adjacent or nearby properties; thus, exploring the opportunities for vacant lots is a key endeavor for redevelopment planners." (Németh & Langhorst 2014, s. 145)

Enligt Németh och Langhorst är det vanligast att vacant land uppstår bland annat längs med transportsträckor, i skiftande landskap och stadsrum som kommer få förändrad funktion samt i perifera urbana stadsrum (ibid.).

#### INNERSTAD OCH PERIFERI

Skillnaden mellan innerstad och "stadens sömsmån" är någonting som diskuteras av flera inom branschen (exempelvis Hellström Reimer 2019; Cupers & Miessen 2002). I de perifera stadsrummen sker ofta de aktiviteter som av den stora allmänheten kan anses störande eller olämpliga menar arkitekterna Kenny Cupers och Markus Miessen (2002). Här sker aktiviteter som inte är alltid är accepterade i innerstaden – utan att för den sakens skull behöva vara olagliga – där marginaliserade samhällsgrupper tar stadsrum i anspråk och gör dem till sina (Cupers & Miessen 2002). Det är dessa perifera stadsrum och stadslandskap som Cupers och Miessen kallar för





Figur 5: *Bouquinistes* finns längs med flera broar i Paris. Varje bouquiniste fälls på natten ihop till en liten grön box efter regler som grundades under 1850-talet. Foto: Maël Racapé 2012 (CC BY 2.0).

"icke-rum". Maria Hellström Reimer (professor i designteori och -praktik) hävdar att det är i stadens sömsmån – de tillåtande gliporna i staden som fungerar likt spelrum med oändliga möjligheter – som förutsättningarna för medverkan finns (Hellström Reimer 2019).

## 2.2 Stadsrum med potential

De stora stadsrummen och stadslandskapen är viktiga för stadens långsiktiga uttryck, men som Lydon och Garcia (2015, s. 17) argumenterar för; *"a city can't respond to its challenges merely through the exercise of planning for the long term; it must also move quickly on many, many smaller projects"*. Vad de menar är att det är i de små taktiska punktprojekten som det lättast går att engagera medborgarna, och det är genom dessa mindre men taktiska ingrepp som de större, långsiktiga och ofta långsamma ingreppen görs möjliga i slutändan. I de mindre ingreppen motiveras medborgarna, det är här medborgarinitiativen och medborgardeltagandet får ge uttryck på sätt som sedan kan inspirera planmyndigheten (Lydon & Garcia 2015).

Ett nämnvärt franskt initiativ där medborgarnas behov och önskemål genom enträget engagemang satt en prägel på staden är *les bouquinistes*. *Bouquinistes* är en sorts bokhandel för begagnade böcker som finns att besöka i Paris (Lydon & Garcia 2015). Här säljer ägarna böcker, tidningar, vykort och dylikt om dagen varpå de på kvällen fäller ihop bokhandeln till en liten grön box (Lydon & Garcia 2015), se figur 5. Dessa *bouquinistes* fungerar som pop-up handel och kan ses som ett semi-slugtigt/temporärt inslag i Paris som kan spåras så långt tillbaka som till 1500-talet (ibid.). De har inte varit utan kontrovers eller tumult men har trots motgångar "fått" vara kvar (de blev först lagliga under 1850-talet) som ett inslag i staden och har likt Eiffeltornet kommit att bli en älskad symbol för Paris. Sedan 1992 har dessa *bouquinistes* varit med bland UNESCO's världsarv (ibid.) vilket pekar på de långsiktiga effekter temporär landskapsarkitektur och temporära initiativ kan få. Lydon och Garcia (2015) hävdar att det finns grundritualer i städer varav handel är en drivande sådan ritual för att aktivera stadsrum och att det är en av anledningarna till att dessa *bouquinistes* fortfarande finns kvar. Pop-up butiker likt *les bouquinistes* är ett exempel på handel som aktiverar stadsrummet. Barrie (2010) menar även han att den sociala aspekten i funktioner och aktiviteter är det som gör stadsrummet lyckat. Om tillgängligheten och komforten dessutom är hög uppmuntrar det medborgarna till att använda dessa stadsrum än mer vilket bidrar till en positiv association till stadsrummet (ibid.).

## MIKROPARKER I TRAFIKRUM

Det är bland de småskaliga initiativen som vi hittar *Parklets*, *Pop-Up Parks*, *Food Trucks*, *Guerrilla Gardens*, *sommartorg* och *sommargågator*, *Chair Bombing* och så mycket mer (som mikrogolf till exempel). *Parklets* är ett temporärt initiativ där mikroparker anläggs på parkeringsplatser under en begränsad tid, exempelvis med syfte att testa hur gensvaret för en slutgiltigt gestaltad park skulle se ut (så kallade pilotprojekt), se figur 8. Konceptet har funnits sedan början av 1970-talet då arkitekten och konstnären Bonnie Ora Sherk initierade *Portable Architecture*, ett konstprojekt som kritiserade stadens brist på grönstruktur och där fyra bilvägar i San Francisco fick nya användningsområden som portabla mikroparker (Lydon & Garcia 2015). Dessa parker innehöll såväl växter som djur, tack vare kryphål i lagarna som Ora Sherk upptäckte var projektet möjligt. Just parkeringsplatser är ett tacksamt stadsrum att omvandla, särskilt i USA med tanke på att det finns studier som visar att det finns ungefär 8 parkeringsplatser per bil (Lydon & Garcia 2015) och därmed många underutnyttjade ytor att ta i bruk. Parkeringsplatser innebär ett avgränsat rum i hanterbar skala som tidvis inte används över huvud taget, menar Lydon och Garcia (2015). När bilens utrymme i staden dessutom är ett omdiskuterat ämne kanske det upplevs än mer motiverat att ta just en parkeringsplats i anspråk.

## UTSMYCKADE BYGGARBETSPLATSER

Det finns stadsrum som av olika anledningar kan upplevas som svårare att påverka än andra, som av skilda skäl känns otillgängliga på ett mer eller mindre påtagligt sätt. På Tandläkarplatsen i Rosengård, Malmö, valde Andersson och Bratel (2019) att göra ljuslyktor och skulpturer i papier maché tillsammans med barn i området utanför skoltid, detta för att aktivera Tandläkarplatsen under tiden den byggdes upp samt för att få en anknytning till barnen i området och lära sig mer om deras relation till staden. Lyktorna hängdes upp under tiden som Tandläkarplatsen byggdes om. På detta sätt lyckades Andersson och Bratel aktivera och hålla rummet levande under tiden byggarbetet pågick på ett sätt som inte störde byggarbetarna men som bidrog till att rummet inte kändes övergivet och "i träda". Medborgarna hade inte tappat stadsrummet under tiden som omgestaltningen skedde utan var fortfarande involverade och engagerade i rummet (ibid.). På ett liknande sätt beskriver Lydon och Garcia (2015) hur trafikkoner målades och gavs ett nytt användningsområde som blomvaser av lokala medborgare vilka var trötta på att deras barn inte kunde korsa gatan på ett säkert sätt. Dessa trafikkoner – eller blomvaser – placerades ut i en extra utsatt korsning för att sakta ner trafiken. Precis som i fallet med Tandläkarplatsen

påverkade inte ingreppet användare av stadsrummet på ett sätt som kan anses medföra risker, konerna påverkade snarare människor på ett positivt sätt genom att trafikhastigheten sjönk vilket bidrog till att barn på ett säkrare sätt kunde korsa gatan (Lydon & Garcia 2015).

## KOLONIOMRÅDEN

Koloniområden kanske inte är det första som kommer upp i samband med begreppet temporär landskapsarkitektur men det nämns här och var som en variant av temporär landskapsarkitektur (exempelvis Németh & Langhorst 2014). Koloniträdgårdar – vilka har funnits i Sverige sedan slutet av 1880-talet (SAOB 1933) – är nämligen ett exempel på hur stadsrum, som är tänkta till exploatering i framtiden, används interimt. I Svenska Akademiens Ordbok (1933) definieras en koloniträdgård som en "*liten, på viss tid överlåten (jordlott till) trädgård ingående i en större samling av likartade trädgårdar, vanl. i utkanten av ett större samhälle.*" Det är i de perifera delarna av staden som underutnyttjade stadsrum ofta koncentreras (Németh & Langhorst 2014) och i dessa perifera områden som stadens mest marginaliserade grupper finns (Németh & Langhorst 2014; Cupers & Miessen 2002). Németh och Langhorst (2014) uttrycker att koloniområden har potential att förse staden med stadsrum som främjar sociala aktiviteter (samt flertalet ekologiska faktorer). Uttryckt med deras egna ord: "*These uses also provide social spaces that accommodate a wide range of community activities and perform as a new, or supplementary, civic infrastructure.*"

Medlemmar i koloniområdet tar själva hand om trädgårdarna mot att de får arrendera marken. Även om inte de enskilda trädgårdarna är öppna för allmänheten så är området i stort öppet för alla under sommarhalvåret och vem som helst får ta en promenad igenom eller slå sig ned på de allmänna ytorna. Koloniområden erbjuder en långsiktigt temporär, parkliknande, miljö för stadens invånare under sommarhalvåret och är förmodligen den temporära funktion som använder allra mest vegetation, se figur 6.

Ett annat exempel på temporär funktion där stora mängder vegetation inkluderas som en del av gestaltningen och funktionen är ovan nämnda Prinzessinnengarten och Kvartersodlat Kvillebäcken, se figur 4.



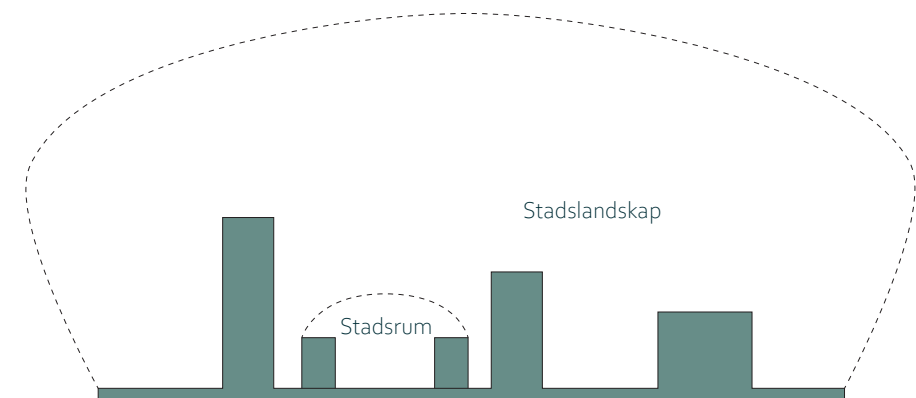


Figur 6: Kolonimråden erbjuder ett lugnt, småskaligt och intimt temporärt stadsrum. Vegetationen ger hög komplexitet och variation. Kolonimråden kan dock anses vara semi-privata och det kan diskuteras hur mycket de gynnar allmänheten. (Foto: Matilda Dahlström 2019)

## 2.3 Sammanfattning

Det är under tider av kris som underutnyttjade stadsrum och landskap uppstår, och det är under dessa tider som behovet av resilient gestaltning blir extra tydlig (Bowring & Swaffield 2013). Eftersom temporär landskapsarkitektur svarar på samtida behov och förhållanden i staden så är metoden extra väl anpassad till dessa förhållandena (Németh och Langhorst 2014). Att så pass många industrier lagts ned i bland annat Sverige beror på skiftet från en tjänst- och industribaserad ekonomi till en ekonomi baserad på kunskap och företagens humankapital samt att industrier förflyttat produktionen till låglöneländer (Oswalt et al. 2013). Detta förändrade hela den urbana strukturen från en stabil och långsiktig karaktär till dynamisk och flexibel sådan (ibid.).

Det är i de mindre temporära initiativen som medborgarinitiativen och medborgardeltagandet får ge uttryck på sätt som sedan kan inspirera planmyndigheten menar Lydon och Garcia (2015). När medborgarna ges inflytande över stadsutvecklingen under hela processens gång kan dessutom engagemanget för stadsrummet främjas hävdar Andersson och Bratel (2019). Stadsrum kan vara fristående eller fungera som en av flera punktinsatser i ett större stadslandskap, se figur 7.



Figur 7: Inom stadslandskapet kan ett eller flera stadsrum rymmas.

# 3. Levande process och gestaltning

I detta kapitel redogörs för den gestaltningsprocess som är knuten till temporär landskapsarkitektur. Det finns ingen enkel eller allomfattande etablerad metod, tvärtom verkar flera metoder och ideologier vara kopplade till ämnet. Samlande för kapitlet kan sägas vara den intima skalan (som kan etableras över större stadslandskap) vilken ofta förespråkas. Lydon och Garcia (2015) uttrycker koncist att *"big things can happen when you start small"*.

## 3.1 Process, strategi och taktik

En återkommande faktor som förs fram i diskursen är att det inte finns en väg som passar alla stadsrum och att det finns flera olika metoder inom vilka variation finns för varje enskilt projekt. En utav dessa metoder är *Tactical Urbanism* vilken syftar till att gå in i ett projekt med inställningen att komma med respons till stadsrummet (vilket indikerar en instinktiv direkt reaktion med flexibilitet som medger att staden är dynamisk), istället för att komma med lösningar (vilka kräver ett omfattande förarbete och därmed också tar tid, samtidigt som de bygger på idén om en statisk stad) (Lydon & Garcia 2015). Stadsplanerarna Mike Lydon och Tony (Anthony) Garcia skiljer även på taktik och strategi och hävdar att strategiska åtgärder innebär ett byråkratiskt och långsamt sätt att planera. Strategier behöver vara uppbackade av fakta och beprövade metoder medan taktik är mer rättfram i sin process och mer undersökande (Lydon & Garcia 2015). Taktik behöver inte vara bevisad för att giltig-förklaras på samma sätt som en strategi behöver det. Därav förespråkar Lydon och Garcia (2015) en mer taktisk respons inom stadsplaneringen, snarare än en strategiska lösningar. De menar att initiativen kan vara antingen sanktionerade eller ickesanktionerade där de ickesanktionerade är initiativ som initialt inte backas upp av etablerade aktörer (men som senare kan komma att göra det).

*"The idea that action should only be taken after all the answers and the resources have been found is a sure recipe for paralysis. The planning of a city is a process that allows for corrections; it is supremely arrogant to believe that planning can be done only after every possible variable has been controlled"* (Jaime Lerner, se Lydon och Garcia 2015, s. 1)

En annan metod som nämns i den branschaktuella diskursen är *"urban accupuncture"* (exempelvis Houghton et al. 2015, Arieff 2001). Houghton et al. (2015) beskriver urban accupuncture som *"a concept where a localized intervention or treatment is used for the revitalization and (re)creation of a city by targeting strategic points, poking or activating networks into action"*. Teorin är inte nödvändigtvis kopplad till temporär landskapsarkitektur men kan med fördel kombineras med det temporära eftersom de mindre, enkla och billigare insatserna ofta förespråkas inom temporär landskapsarkitektur likt akupunktur syftar till mindre punktinsatser (exempelvis Bowring & Swaffield 2013, Lydon & Garcia 2015). Urban accupuncture har potential att skapa en kedjereaktion av engagemang genom *"co-creation"*, vägledning (poking) och *"placemaking"* i mindre projekt som fokuserar på att framhäva stadsrummets kvaliteter snarare än dess utmaningar hävdar Houghton et al. (2015).

Bowring och Swaffield (2013) nämner fem viktiga strategiska punkter vid temporär landskapsarkitektur. Dessa är insikter de fått under arbetet med Christchurch, en stad vilken varit hårt drabbad av jordbävningar och därmed har fått många spelrum i staden vilka har behövts tas itu med, och det med resilienta lösningar och strategier. De fem punkterna är som följer:

- *"In conditions of uncertainty it is vital to pay careful attention to what is known"*. Denna punkt gäller alltså de fall där framtiden är säkert oviss på grund av en viss faktor – exempelvis plötsliga och oförutsägbara vattennivåhöjningar som med all säkerhet kommer ske men det är svårt att förutse exakt när.
- *"Recognition of the continuing power of the local"*. Den lokala kännedomen är stark och de lokala medborgarna oftast motiverade till att ta hand om sitt närområde, särskilt om gemenskapen i lokalsamhället redan är stark.
- *"At a city-wide level, the dependence of public services upon a single CBD [Central Business District] and unitary infrastructure systems has been shown to be vulnerable"*. Att undvika en alltför enhetlig infrastruktur och att undvika

allt för samlade funktioner är positivt med tanke på stadens resiliens.

- *"During in-between times, when the landscape is undergoing profound and constant change, there is need to focus on targeted design action that will have tangible and beneficial outcomes"*. Små projekt (som kan ske över hela staden och därmed skapa ett större sammanhang) med direkt resultat fungerar väl i stadsrum och stadslandskap under förändring.
- *"Aspirational visions retain their potency, despite uncertainty"*. Visioner och visionsarbete kan fortfarande vara gynnsamt, trots att tidshorisonten är knapp. Visionärt arbete bör inte förringas i sammanhanget.

Texten berör främst stadsrum och stadslandskap som genomgått ett konkret fysiskt trauma, men osäkerhet och olika sorters kris i samhället kan även ske på grund av globala eller nationella ekonomiska omständigheter vilket kan påverka infrastrukturen, eller av andra omständigheter styrda oroligheter i samhället (Bowring & Swaffield 2013).

Diedrich och Dahl (2016) beskriver *"the plan-guide"* – en iterativ planeringsmetod där insatser baseras på reaktioner på det befintliga. Detta frångår det konventionella statiska tillvägagångssättet där översiktsplanen (master plans) har speglat ett slags självförverkligande av enskilda stjärn-arkitekters visioner (Diedrich & Dahl 2016).

*"The plan-guide corresponds to the performative way by generating scenarios of plausible futures, building those that find acceptance, surveying the site after realization, and generating the next set of scenarios"* (Diedrich & Dahl 2016, s. 82)

Istället fokuserar *the plan-guide* på det som stadsrummet erbjuder och arbetar fortgående utefter det, utvärderar och går tillbaka i en iterativ spiral. På så sätt blir ingenting slutgiltigt, utan behåller en temporär och experimentell karaktär som tar hänsyn till stadsrummets befintliga atmosfär och gör finjustering utefter denna. Som de själva uttrycker det; *"the plan-guide presented a method for the journey of urban transformation towards an open-ended urban form"* (ibid).

## 3.2 Förutsättningar och drivkrafter

Det finns flertalet förutsättningar och drivkrafter som styr temporära gestaltningsprocesser. En viktig drivkraft i detta verkar vara just flexibiliteten som erhålls genom den iterativa processen, där projekten omvärderas och testas på nytt i en experimentell cykel. Tid är en aspekt som är ytterst viktigt att ta hänsyn till och använda sig av inom temporär gestaltning menar landskapsarkitekten James Corner (1999).

### STADSRUMMET OCH SOCIALA STRUKTURER

Det tillfälliga och flexibla som karaktäriserar temporär landskapsarkitektur verkar följa samtida tendenser i samhället – en kort horisont med utrymme för flexibilitet. Németh och Langhorst (2014) hävdar att *"spatial planning and design fields have traditionally been occupied with trying to exercise control and limit the inherent uncertainty and open-endedness of urban transformations"* och att temporär landskapsarkitektur och "bottom-up initiatives" är ett samtida fenomen.

Corner (1999) beskriver just vikten av flexibilitet i ett samhälle som rymmer många åsikter och där framtiden är oviss. Texten är i skrivande stund 20 år gammal vilket innebär att resonemanget inte är helt nytt, dock fortfarande aktuellt enligt flera inom branschen (exempelvis Lydon & Garcia 2015; Andersson & Bratel 2019). Flexibilitet innebär även en resiliens vilken är ovärderlig i den hållbara stadens utveckling menar Corner (1999). *Process over time* är en utav fyra teman som Corner (2006) väljer att betona som en viktig del i stadsplanering, de övriga är *the staging of surfaces*, *the operational or working method* samt *the imaginary*. Corner ställer sig frågande till att de rumsliga förhållandena egentligen har så stor påverkan på den sociala strukturen i samhället, istället argumenterar han för att de faktorer som driver urbanism och som upprätthåller och visar sig i dessa rummen är av större intresse (ibid.). Stadsrummen i sig och möbleringen av dessa kommer inte påverka de sociala strukturerna, hävdar Corner. Det är dock i dessa rum som vi kan bevittna sociala strukturer, flöden och mönster (ibid.). I stadsrummen ges utrymme att analysera och utvärdera dessa. Med fokus på såväl processen och aspekten tid, *process over time*, som utformningen av stadsrummet gynnas den urbana medborgaren (Corner 2006).



*"Designing to create an indeterminate and propitious range of affordances replaces the traditional fascination of designers with permanence with that of the temporal and dynamic." (James Corner 1999, s. 24)*

*The staging of surfaces* är det andra temat som Corner (2006) nämner som en viktig del i stadsplanering. Corner beskriver hur tidens förlopp påverkar det sociala kretsloppet i staden – människor upptar stadsrummet under olika omständigheter och av skilda orsaker, detta sker simultant på flera håll i staden och bildar på så sätt ett interaktivt nätverk. *"This is a kind of urbanism that anticipates change, open-endedness, and negotiation"* hävdar Corner (2006). Med en sådan infallsvinkel kan dessa interaktioner, detta nätverk, styra gestaltningen till en mer flexibel sådan eftersom den urbana medborgarens aktiviteter förändras beroende på behov och begär (ibid.).

*"Public space in the city must surely be more than mere token compensation or vessels for this generic activity called "recreation." Public spaces are firstly the containers of collective memory and desire, and secondly they are the places for geographic and social imagination to extend new relationships and sets of possibility." (James Corner 2006, s. 32)*

Lydon och Garcia (2015) hävdar på liknande sätt att det inte räcker att gestalta vackra stadsrum. Utan program utformade för att stötta aktiviteter och vardagens ritualer kan inte stadsrummen hålla stadsliv (Lydon & Garcia 2015). Stadsrummen behöver hållas spännande, de behöver innehålla gestaltning som stöttar och stimulerar de aktiviteter vi utför i vardagen – *"the rituals of daily life"* (ibid.).

## BILEN OCH GENERATION Y

Generation Y, vilket innefattar de födda mellan 1980-1995, visar ett större intresse för staden och innerstaden och ett betydligt lägre intresse för bilen jämfört med föregående generation (Lydon & Garcia 2015). Ungefär 30% färre skaffar körkort och äger bil utav de som fötts efter 1980 i USA (ibid.). Mellan 1950 - 1959 hade antalet privatbilar i Sverige fyrdubblats till över en miljon bilar och i början av 1970 var Sverige ett av de mest biltäta länderna i Europa (Statistiska centralbyrån 2017). Detta kan tänkas innebära att de stadsrum och den infrastruktur som byggdes mellan



Figur 8: Parklets kan se ut på många olika vis, ovan syns ett exempel från USA där en parkeringsplats omvandlats till ett färgglatt temporärt stadsrum för umgänge. Foto: 5chw4r7z 2016 (CC BY-SA 2.0).

1950-1980 – då bilen var en viktig del i den svenska vardagen – är dåligt anpassad till de förväntningar, behov och önskemål som efterkommande generationer har. Som Lydon och Garcia (2015) uttrycker det: "*the real challenges facing contemporary city dwellers today is that the process does not serve their interests and or cultural expectations*". Undersökningar visar att generation Y hellre bor dyrare och mer centralt i promenadvänliga områden och utan att äga bil (1.7 miljoner människor världen över var 2015 medlemmar i bilpooler) än att bo i mer perifera delar av staden med bil, vilket går emot tidigare generations preferenser (Lydon & Garcia 2015). Detta skifte i prioriteringar kan och bör komma att ändra hur staden uppfattas och gestaltas hävdar Lydon och Garcia (ibid.). När så mycket av städers infrastruktur är prioriterad till bil trots efterfrågan på promenadvänliga områden bör vi följaktligen se fler ingrepp ske på dess bekostnad eftersom en klyfta finns mellan tillgång och efterfrågan (Lydon & Garcia 2015).

### 3.3 Egenskaper, potential och utmaningar

Som med allt annat innebär det temporära som gestaltningsmetod en rad utmaningar, men det hyser även potential tack vare egenskaper som exempelvis flexibilitet. Ofta verkar temporalitet som metod även inkludera pluralitet i processen, med medborgarsamverkan eller främjande av medborgarnas röst som en ofta framförd positiv aspekt (exempelvis Andersson & Bratel 2019, Lydon & Garcia 2015) och de sociala flödena i staden är enligt landskapsarkitekten Christophe Girot (2006) en stor del av vad som formar den – såväl bildligt som bokstavligt talat.

#### INFLYTANDE I PROCESSEN

Viljan att inkludera medborgarna i planeringsprocessen är en fin ambition, men den är inte helt utan hinder och komplexitet. Enligt Andersson och Bratel (2019) är det exempelvis inte helt lätt att få en representativ skara om inte flertalet faktorer så som plats och tid för involvering tas i hänsyn. Vad innebär det egentligen att leda en demokratisk stadsplaneringsprocess? Workshops är en metod som uppmuntras av Andersson och Bratel (2019) men som samtidigt ges kritik eller kanske snarare en uttryckt farhågan om otillgänglighet för allmänheten om de inte utförs korrekt. De behöver kanske hållas utanför arbetstid, och tas till stadsrummet som är berört istället för att hoppas på att de berörda tar sig till workshopen (ibid.). Samma kritik

framförs av Lydon och Garcia (2015) som menar att allmänheten måste ha tid och resurser att ta sig till det utvalda stadsrummet där involveringen praktiseras i form av exempelvis forum eller workshops.

#### STADENS FLÖDEN OCH FORMBARHET

På samma sätt som det inom ekologin är accepterat att individer steg för steg kan ha större inverkan på naturlandskap (ekologiska system) kan stadsrum ses som provisoriska och formbara sociala system hävdar Corner (2006). Staden är under ständig förändring och rörelse, individer sätter sin prägel och den urbana medborgaren som grupp formar tillslut stadslandskapet runt om henne (ibid.) – precis som vatten med tiden kan forma sten. För att beskriva de föränderliga processerna i staden använder Corner (2006) termen *terra fluxus*, vilket (i sitt sammanhang) syftar till stadens flöden.

"We know that the contemporary city is no longer the product of a single thought or plan, the vision of some prince, but rather the diffuse result of successive layers of decisions rarely having anything to do with each other." (Christophe Girot 2006, s. 91)

Girot kan sägas ha samma syn på fenomenet med sociala system och hävdar att successiva förändringar, engagemang, beslut och flöden som inte är relaterade till varandra tillslut kommer forma staden i vilken sagda medborgare lever och verkar i (Girot 2006). Flera skikt av medborgarnas ingrepp i staden kommer successivt förändra den (ibid.). Girot hävdar att det finns tre huvudsakliga krafter vilka formar staden genom ideologisk och fysisk verkan; stadens förfall, det beständiga och till sist det föränderliga (ibid.).

### 3.4 Sammanfattning

Att ge taktisk respons till stadsrummet bygger på en instinktiv direkt reaktion som medger att staden är dynamisk, strategiska lösningar å andra sidan kräver ett omfattande förarbete och bygger på idén om staden som statisk menar Lydon och Garcia (2015). Urban akupunktur, en metod som med fördel kan kombineras med temporär landskapsarkitektur, kan fungera likt en katalysator som främjar fortsatt engagemang och aktivitet genom sina iterativa punktnedslag i staden (exempelvis



Houghton et al. 2015, Bowring & Swaffield 2013). Det är i stadsrummen som vi kan bevittna, analysera och utvärdera sociala strukturer, flöden och mönster – dessa engagemang och aktiviteter – som förändras beroende på utformningen av rummet (Corner 2006). Lydon och Garcia (2015) hävdar på liknande sätt att program utformade för att stötta aktiviteter och vardagens ritualer är nödvändiga för att stadsrummen ska kunna hålla stadsliv. Staden är under ständig förändring och den urbana medborgaren som individ och som grupp formar tillslut stadslandskapet och stadsrummen där i (Corner 2006).

## 4. Att ta i anspråk

Att ta ett stadsrum i anspråk som individ kan tyckas som ett övermäktigt åtagande, men även med små medel kan ett stadsrum – som en gata till exempel – tas i anspråk på ett icke-invasivt sätt som manar till uppmärksamhet och förändring (exempelvis Lydon & Garcia 2015, Bowring & Swaffield 2013, Andersson & Bratel 2019).

### 4.1 Kryphål och olovlig handling

Det är inte alltid som temporär urbanism är laglig, snarare tvärt om menar Lydon och Garcia (2015) att det vanligaste är att *"normally law-abiding citizens take action without permission and ask for forgiveness later."* efter att ha insett hur tidskrävande ett godkännande kan vara. Men det är inte alltid som lagar behöver brytas för att få igenom sitt initiativ, ibland finns så kallade kryphål i lagarna.

#### AGERA NU – BE OM URSÄKT SENARE

I Bristol, Storbritannien, etablerades engagemanget *Play Streets* under 2011 – ett engagemang som syftade till att underlätta för barns lek på bostadsgator (Lydon & Garcia 2015). Engagemanget initierades med att föräldrar temporärt började stänga av gator (med hjälp av lagstiftning för att underlätta gatufester) för att deras barn skulle kunna leka efter skolan utan att behöva oroa sig för motorburen trafik (Lydon & Garcia 2015). Inte långt efter deras initiativ beslutade Bristol att införa en policy som tillät ovanstående i upp till tre timmar i veckan och två år senare kunde initiativet återfinnas på cirka 40 olika gator i staden (ibid.). Ovanstående är ett exempel på där medborgarna själva tagit initiativ efter att ha sett en problematik i sin närmiljö och hur initiativet gick från att vara osanktionerat till att bli sanktionerat, ett händelseförlopp som Lydon och Garcia (2019) menar inte är ovanligt.

*They set out a bench, added some turf, and dropped in a shade tree. Voilà! A single metered parking space was now a temporary park. When a metermaid asked what they were doing, they pointed out that they had fed the meter and were simply occupying the rented space. 'When the meter expired, we rolled up the sod, packed away the bench and the tree, and gave the block a good sweep, and left' [...] They exploited a loophole in the system." (Lydon & Garcia 2015, s. 134)*

Ett exempel på "förlåtelse > tillstånd"-taktiken är *Share-It Square* i Portland, Oregon, i USA, se figur 9. Share-It Square leddes av Mark Lakeman tillsammans med några av medborgarna i hans grannskap och var ett initiativ som syftade till att ta tillbaka ett biltrafikerat stadsrum – en utvald korsning i grannskapet där bilisterna körde alldeles för fort – till gagn för medborgarna (Lydon & Garcia 2015). De kom med ett utförligt genomförandeförslag till Portland Bureau of Transportation (PBOT) som nekade initiativet. Efter den förväntade motgången bestämde de sig för att istället ansöka om att hålla en kvartersfest vilket blev godkänt, men korsningen gjordes istället om med hjälp av markmålningar och några få små konstruktioner (till exempel en självbetjäningstation med te) vilket inte var vad de kommit överens om med PBOT. Efter att PBOT fått reda på att den tänkta kvartersfesten istället blivit till ett projekt med syfte att modifiera trafikrummet till ett stadsrum ville de genast att allting skulle tas bort. En av medlemmarna i kommunfullmäktige insåg dock att vad medborgarna hade gjort egentligen gick helt i linje med vad stadens policys strävade efter, nämligen stärkta grannskap med mer interaktion, mindre bilanvändande och säkrare gator, vilket ledde till att PBOT tillslut valde att låta initiativet vara kvar. Liknande projekt har fortsatt initieras i staden därefter tack vare den greppbara skalan och dess tjusningskraft (Lydon & Garcia 2015). Som Lydon och Garcia (2015) uttrycker det: "*Neighborhood streets everywhere can be used for far more than just driving and storing automobiles*".

## 4.2 Medborgare och stadsplanerare

Under i stort sett hela branschens historia har stadsplanerare planerat med en så kallad "top down" planering (Brodin 2019). Det har varit lågt medborgarinflytande och även en relativt låg transparens inom planeringsprocessen menar landskapsarkitekten Annie Brodin (2019). Beslut har fattats och gestaltungsförslag har förverkligats utan att nödvändigtvis ha tagit medborgarnas intresse i hänsyn (ibid.).



Figur 9: Markmålning utförd av grannskapet på Share-It Square i Portland, Oregon. Foto: Walklandia 2015 (CC BY-SA 2.0).

Arkitekten Susanne Hoffman hävdar att en process som inkluderar medborgarinflytande genererar en känsla av platstillhörighet hos de medborgare som senare kommer bruka stadsrummet (Brodin 2019).

*”För att de [medborgarna] ska vilja, krävs det att de får mer ut av att delta än vad de ger. För att de ska våga och kunna måste tröskeln vara låg. [...] avancerad stadsplanerarlingo stänger många viktiga röster ute från samtalet. Material och verktyg måste vara inbjudande och lätta att arbeta med.” (Andersson & Bratel 2019, s. 12)*

På liknande vis menar fler inom branschen (exempelvis Oswald et al. 2013; Corner 1999) att stadsplanerarens och landskapsarkitekters roll i sammanhanget måste ses över, uttryckt av Oswald et al. (2013): *”The heroic and visionary designer is replaced by an agent working on others’ behalf”*. Så kallade *”master plans”* och det eftersträlvade idealet i gestaltningsarbetet måste släppas, vi måste vidare från tanken på en slutprodukt som eftersträlvansvärt (Oswald et al. 2013). Detta innebär inte bara förändrade sätt att tänka kring stadsplanering och landskapsarkitektur, utan även ett behov av nya instrument och metoder (ibid.). *”The users themselves become producers of space. The planner’s role is that of a strategist, agent, or curator.”* skriver Oswald et al. (2013) om stadsplanerarens yrkesroll.

Det finns framförallt tre stycken aspekter som skiljer traditionella planeringsmodeller och *”open source planning”* (en modell där medborgarna konkret bjuds in att forma staden de lever i) menar Oswald et al. (2013). Den första aspekten gäller planeringsprocessens dynamik. Open source planning syftar till att aktivera stadsrummet på ett informellt och spontant sätt, när stadsrummet interageras med blir det nämligen tydligare vilken potential till användningsområde som finns där menar Oswald et al. (2013). Genom denna initiala aktivering av stadsrummet formas även dess identitet, dess *genius loci* (ibid.). På så sätt ges en inblick i stadsrummets potential och gestaltningen anpassas därefter till skillnad från traditionell planering där processen oftast sker bakvänt (ibid.). Den andra aspekten handlar om delat inflytande. Att dela med sig av inflytandet över ett stadsrum resulterar ofta i vinster för alla parter, menar Oswald et al. (2013). Vare sig det handlar om delar av stadsrummet eller hela det underutnyttjade stadsrummet ger delat inflytande och en inkluderande process allt som oftast positiva resultat, en möjlighet som går miste om vid traditionell planering (ibid.). Den tredje och sista aspekten berör möjligheten att använda open source

planning som ett verktyg för att utläsa mönster och potential i stadsrummet (ibid.). Resultatet uppstår i samband med handling snarare än genom planer vilket innebär att det mönster som uppstår kan användas vid vidareutveckling av stadsrummet (ibid.).

## ATT INKLUDERA OCH ATT VÄGLEDA

Enligt Maarten Hajer och Arnold Reijndorp är en av pelarna i en lyckad mötesplats att olika samhällsgrupper känner sig inkluderade under processen för att senare kunna känna en tillhörighet till det gällande stadsrummet (Brodin 2019). Stadsplanerare behöver *tillsammans med* medborgarna ta stadsrummen i anspråk och hävda ett slags mjukt ägande – det här är mitt spelrum, här utspelar sig mitt vardagsliv (ibid.)! Människor och mänsklig aktivitet lockar fler människor (Gehl 2011), och när engagemang väcks till liv sprider sig ofta detta (eller åtminstone nyfikenhet) och inspirerar andra till att delta eller på andra sätt engagera sig i vad som sker (Brodin 2019). De lokala medborgare måste själva söka, utveckla och bibehålla känslan av gemenskap och lokalsamhälle genom gemensamma satsningar – för dem själva, av dem själva (Lydon & Garcia 2015).

*”This social capital is developed because [...] projects require project organizers to ask others for help: The use of vacant buildings or lots, the donation of tools, and the borrowing of materials require one to draw on existing relationships and forge new ones.” (Lydon & Garcia 2015, s. 127)*

Andersson och Bratel (2019) ger flera konkreta råd på vad som kan vara bra att tänka på för den som vill inkludera lokal involvering (vilket med fördel kan kombineras med temporär landskapsarkitektur och gestaltning), exempelvis *aktivering av lokalsamhället, flexibilitet, fysisk förändring, namngivande och invigning*. Deras råd, eller *”ABC”* som de kallar det, sammanfattas nedan.

### Aktivering av lokalsamhället

Med särskild betoning på barn och unga då det är dem som samhället kommer bestå av inom en snar framtid.

<b>Flexibilitet och lyhördhet</b>	Möjlighet att som organisatör se chansen när den kommer och vara flexibel i sitt upplägg. Lyssna in det som förmedlas och var ödmjuk.
<b>Fysisk förändring i liten skala</b>	Någonting påtagligt som sker här och nu engagerar mer än abstrakta visioner. Snabba och synliga resultat lockar.
<b>Namngivande</b>	Namngivande bidrar till förankring och dignitet av rummet och/eller processen.
<b>Uppmärksamma hierarkier</b>	För en demokratisk process, även viktigt med jämställdhet och jämlikhet. Se upp för quasi-demokrati (skendemokrati).
<b>Invigning</b>	För att uppmärksamma det arbete som lagts ned och fira detta. Popcorn går ofta hem!
<b>Närvaro utanför kontorstid</b>	Viktig punkt för att inkludera flera. Workshops fungerar ofta bra, tröskeln måste vara låg.
<b>Experimentera mera</b>	Våga testa nytt, det här är en ypperlig chans att experimentera. Se dock till att backa upp det du gör med forskning och lokal kunskap.
<b>Ägandeskap</b>	En känsla av ägande ger också en känsla av ansvar vilket skapar engagemang. Stadsrummet tas bättre om hand när det är ens egna.

"*Anyone can make a great place*" (Lydon & Garcia 2015, s. 121), vilken är då landskapsarkitektens roll? Lydon och Garcia (2015) hävdar att småskaliga initiativ förblir småskaliga utan ledarskap. Ledare behövs för att initiera och fortsatt driva initiativ inom temporär landskapsarkitektur och ofta består denne av någon som har kännedom om stadsplanering sedan innan genom exempelvis relevant utbildning (Lydon & Garcia 2015). Kanske är det här den rollen som landskapsarkitekten ska fylla, ett slags ledarskap eller samordnare för de temporära initiativen som vem som helst i staden kan initiera.

## 4.3 Sammanfattning

Vanligtvis laglydiga medborgare tar inte sällan till handling utan tillåtelse när de ser ett behov som inte möts i staden (Lydon & Garcia 2015). Men det är inte alltid som lagar behöver brytas för att få igenom sitt initiativ, ibland finns så kallade kryphål i lagarna som möjliggör för medborgarna att själva ta initiativ och ge en reaktiv respons på någonting som de anser behöver förändras i staden (ibid.). Den greppbara skala som dessa initiativ ofta sker inom innebär att de är lättare att ta till sig och inspirerar därför på ett unikt sätt (ibid.). Medborgarinflytande genererar dessutom en känsla av platstillhörighet (Brodin 2019) och delat inflytande och en inkluderande process ger oftast positiva resultat (Oswalt et al. 2013). Utan ledarskap förblir dock småskaliga initiativ just småskaliga, professionella inom stadsplanering och stadsutveckling behövs för att fortsatt driva initiativen (Lydon & Garcia 2015).



## 5. Stadens framväxt

Tid som fenomen är inte oväntat en återkommande aspekt i relation till temporär landskapsarkitektur som inte går att förbise, men vad innebär egentligen kortsiktighet och temporalitet när det kommer till urban gestaltning? Och hur växer staden fram?

### 5.1 Blanka stadsrum och stadens rytm

Om vi kan lära oss acceptera och uppskatta det ofärdiga med fokus på stadens aktiviteter istället för stadens estetik så gör vi oss själva en tjänst, hävdar Oswalt et al. (2013), eftersom det främjar en multifacetterad och aktiv stad. Det är genom samspelet mellan de underutnyttjade stadsrummen, fulla med potential, och det färdigställda stadsrummet som spänningar sker och som staden blir livfull. Med deras egna ord: *“Vibrant cities do not originate in test tubes but develop over time”* (ibid.). De blanka stadsrummen behövs och fyller en egen roll i staden och tillåter flexibla, gradvisa förändringar som anpassas efter och följer medborgarnas behov genom aktiviteter, program och nätverk som avlöser varandra i en iterativ process (ibid.). Köpenhamn följer ett liknande resonemang och sätter urban aktivitet framför stadsrummen, och stadsrummen framför konstruktioner vilket leder till att vi som stadsplanerare kan fokusera på mer än stadens estetik (Saaby 2012). Ett sådant tillvägagångssätt och förhållningssätt innebär att alla stadens skrymslen och vrår inkluderas och en mer heltäckande grund ges vid diskussioner kring stadens identitet och aktivitet, menar Saaby (2012). Köpenhamn stad har dessutom initierat *“Making the city happen”* som syftar till att förenkla kontakten mellan initiativtagare, Köpenhamn stad och processen för att initiera temporära projekt och engagemang (Saaby 2012). En multidimensionell stadsplanering med flera aktörer är nödvändig för att lyckas med stadens utveckling, hävdar Saaby (2012).

#### FRAMTIDSVISIONER KONTRA FÖRÄNDERLIGA FÖRLOPP

Vår bransch har länge präglats av visionärt arbete, problematiken med detta är att framtiden i mångt och mycket är oviss, vad som sker imorgon är svårt att förutse och därmed också morgondagens behov hävdar flera inom branschen (Giro 2006;

Corner 2006). James Corner (2006) menar att en mer processtyrd stadsplanering bättre skulle följa stadens rytm, då staden som livsmiljö och dess medborgare snabbt acklimatiserar sig till frågor som globalisering etc. Staden är som en levande organism i sig själv, och för att fungera optimalt behövs utrymme för flexibilitet vilket ges i en mer processinriktad stadsplanering (ibid.). Arkitekten Irena Bauman (2012) ingår i gruppen stadsplanerare som hävdar att temporära och resilienta sätt att planera staden är en nödvändighet. Bauman (2012) beskriver staden som *“a backdrop to activities, a laboratory for experimentation in new ways of being”* och hävdar att den är mer än en fysisk struktur, staden är mer utav en arena för mänsklig aktivitet.

*“Spatial planning and design could begin to operate more in terms of a continuous editing process of urban transformation, rather than relying on the radical and complete transformation based in far-reaching ideas and ideologies du jour, as evidenced in many models for urban renewal.”*  
(Németh & Langhorst 2014, s. 149).

### 5.2 När det temporära lämnar bestående spår

Ibland är avsikten endast att göra ett temporärt inslag i stadsrummet, ett inslag som försvinner när exempelvis den tänkta exploateringen tar vid. Andra gånger är det dock tvärt om, att den temporära gestaltningen fungerar som ett pilotprojekt vilket testar om designen kommer fungera väl i stadsrummet, sedan görs en mer långsiktig gestaltningen av stadsrummet när pilotprojektet är testat (Lydon & Garcia 2015).

#### PILOTPROJEKT OCH GERILLA-INSATSER

Matt Tomasulo initierade projektet *Walk Your City* då han studerade landskapsarkitektur och stadsplanering i Raleigh, North Carolina (Lydon & Garcia 2015). Efter att ha flyttat till Raleigh för sina studier insåg han att medborgarna i staden valde att ta bilen trots att det fysiska avståndet mellan populära lokala destinationer i regel var inom 15 minuters promenadavstånd (ibid.). Tomasulo ansåg detta vara problematiskt och började fundera på hur han kunde få fler att röra sig till fots i staden. Lösningen visade sig vara billiga skyltar visande avstånd mellan destinationer i promenadtid. Skyltarna

sattes upp på lyktstolpar och liknande armaturer i staden med hjälp av buntband av Tomasulo, hans flickvän och en nära vän. Under samma period startade han en hemsida där han förklarade varför han startat initiativet och hur han gick tillväga. Det tog inte lång tid innan Tomasulo fick anhängare och med hjälp av QR-koder på skyltarna (som ledde till en karthemsida med väganvisningar) kunde han se hur många som skannat dessa för att få väganvisningar, därmed kunde han också få en fingervisning på hur väl de användes (ibid.).

När det gick upp för media att dessa skyltar satts upp utan tillstånd blev Raleigh tillslut tvungna att ta ned dem vilket ledde till protester bland medborgarna. Tomasulo hade lyckats med sin intention och medborgarna hade fått ett större intresse för att gå snarare än att ta bilen när det blev svart på vitt hur små avstånden faktiskt var – och de gillade skyltarna! Allting mynnade ut i att Raleigh bad om att få låna skyltarna för ett sanktionerat pilot-projekt och efter detta växte initiativet till ett mindre företag för Tomasulo (ibid.). Idag används skyltarna i flera städer i USA och de går att specialbeställa med egen text (ibid.).

RE-VITALISERA OCH PRE-VITALISERA STADSRUMMET

I Washington, D.C., USA, används *temporiums* för att pre-vitalisera kommersiella stadsrum med hjälp av temporär handelsverksamhet för att locka publik till området innan den faktiska exploateringen äger rum, se figur 10. Detta innebär att stadsrummets identitet etableras samtidigt som det fysiska läget upptäcks av människor i ett tidigt stadium (Lydon & Garcia 2015). Re-vitalisering av ett stadsrum skulle exempelvis kunna vara när postindustriella landskap får ny funktion.



Figur 10: Del av figur 2. Temporära aktiviteter kan hjälpa till att vitalisera stadsrummet inför den kommande slutgiltiga gestaltningen. Detta genom att skapa effekter som håller i sig även efter det temporäras avslut, exempelvis genom att förändra ett stadsrums karaktär eller identitet.

*Urban accupuncture* är ett konkret exempel på hur ingrepp och åtgärder i staden kan användas för att re-vitalisera ett stadsrum. Re-vitalisering kan åstadkommas genom att skapa engagemang och genom att använda sig av placemaking för att framhäva stadsrummets karaktär (Houghton et al. 2015).

SUBTIL INVERKAN PÅ PROCESSER OCH ATTITYDER

Enligt Lydon och Garcia (2015) är det inte alltid som temporär landskapsarkitektur ger en direkt och för allmänheten påtaglig inverkan på framtida och samtida planeringsprocesser och attityder, oftare påverkar temporär landskapsarkitektur mer subtilt men kan utan tvekan mycket väl ha inverkan på stadens utformning och attityder bland stadens medborgare och stadsplanerare. Temporär landskapsarkitektur kan, särskilt i en skala som exempelvis världsutställningar, inspirera och demonstrera möjligheter på ett sätt som är svårt att uppnå på annat sätt.

Ett exempel på historisk temporär landskapsarkitektur är just resultat från världsutställningar (på engelska World Fairs eller World Expositions) – temporära utställningar som ibland får bestående spår. Tack vare att världsutställningar är organiserade i statlig regi finns goda ekonomiska förutsättningar, samordningen mellan olika aktörer är välorganiserad, arenorna är större och projekten är mer omfattande än de flesta andra, hävdar Lydon och Garcia (2015). Ett exempel på en mycket känd världsutställning – som finns kvar att se idag trots dess temporära avsikt – är Eiffeltornet vilket uppfördes under världsutställningen 1889 i Paris, Frankrike. Det intressanta med Eiffeltornet är hur någonting som började som en del av en temporär utställning idag anses vara en världskänd symbol för Frankrike och fransk kultur (Lydon & Garcia 2015).

5.3 Sammanfattning

Det är i gränslandet mellan det ofullständiga och det fullständiga som spänningar sker och som staden blir livfull – de blanka stadsrummen behövs och fyller en egen roll i staden och tillåter flexibla, gradvisa förändringar som anpassas efter och följer medborgarnas behov (Oswalt et al. 2013). Staden bör ses som en arena för aktivitet snarare än en estetik struktur (Oswalt et al. 2013, Bauman 2012). Ibland lämnar det temporära avsiktligt eller oavsiktligt bestående spår i samhället och kan fungera likt en katalysator för förändringar i staden (Lydon & Garcia 2015).

# Digital fältstudie

## 6. Temporär funktion i praktiken

Det exempel som valts ut till att studeras närmre, genom en digital fältstudie med metoden “the travelling transect” som utgångspunkt, är Jubileumsparken i Göteborg. Fältstudien kompletteras med dokumentstudier, kunskap från tidigare besök och källor från internet. Detta stadslandskap är ett exempel på ett postindustriellt landskap där temporär landskapsarkitektur används genom pilotprojekt för ett annorlunda sätt att planera stad.

### 6.1 Förord

Folkhälsomyndighetens avrådan till inrikes resor med anledning av pandemin COVID-19 försvårade genomförandet av en fysisk fältstudie. En alternativ variant av the travelling transect – genomförd digitalt med hjälp av tredimensionella kartor och digitala gatuvyer från Google Maps – fick ersätta den avsedda fysiska fältstudien. Vi är i en tid där internet och teknologi spelar en allt större roll för människan i såväl privata som professionella sammanhang (Barrie 2010, Houghton et al. 2015 ). Även denna initiala motgång som COVID-19 utgjorde kan möjligtvis lyfta potentialen med internet och den digitala verkligheten som en resurs – för att dela och finna information, för att stärka samhällen och för så mycket mer.

Under 2018 besökte jag Jubileumsparken i annat syften och jag har därmed en viss erfarenhet av stadsrummet och av hur det upplevs sedan innan. Även om ingen travelling transect genomfördes vid tillfället, och detta besöket inte kan ersätta en sådan, så gav besöket ändå insikt om stadsrummets karaktärsdrag och atmosfär.

*One can often generalize on the basis of a single case, and the case study may be central to scientific development via generalization as supplement or alternative to other methods. But formal generalization is overvalued as a source of scientific development, whereas "the force of example" is underestimated. (Flyvbjerg 2006, s. 228)*

Fallstudier anklagas inte sällan för att resultera i ett partiskt eller vinklat (på engelska "biased") resultat som tenderar att bekräfta de förutfattade uppfattningarna som forskaren eller den som utför fallstudien har. Geografen Bent Flyvbjerg (2006) hävdar dock att fallstudier *"contains no greater bias toward verification of the researcher's preconceived notions than other methods of inquiry"*. Tvärtom menar Flyvbjerg (2006) att fallstudien som metod ofta *"contains a greater bias toward falsification of preconceived notions than toward verification"*. Detta är en vanlig missuppfattning om fallstudien som metod menar Flyvbjerg (2006). I studier av rum kan fallstudien *tack vare* sin subjektivitet bidra till värdefull kunskap kring det studerade ämnet som i annat fall hade uteblivit.

## 6.2 Bakgrund och dokumentstudier

Jubileumsparken i Frihamnen, Göteborg, är ett pilotprojekt som påbörjades 2014 (Stadsutveckling Göteborg 2020b) för att låta Göteborgs Stad testa ett för dem nytt sätt att utföra sin stadsplanering på i samband med stadens 400-årsjubileum (Göteborg 2021 2020), se figur 11. *"Det är ett nytt sätt att stadsutveckla Göteborg – att låta människor successivt inta området och göra det till sitt."* menar Göteborgs Stad (Stadsutveckling Göteborg 2020b). Jubileumsparken har blivit mycket uppmärksammat och tog 2018 hem Sienapriset med nedanstående motivering:

*En medfaren industrikaj omvandlas till en aktiv park, som är en konkretisering av göteborgarnas vision [...] Genom att spara och sätta samman återvunna material växer parken fram. Tack vare ett stort medborgarengagemang, en lyssnande processledning på Göteborgs stad och med stöd av arkitekters och konstnärers kunnande stakas vägen ut mot ett inkluderande sätt att forma staden. (Sveriges Arkitekter 2018)*

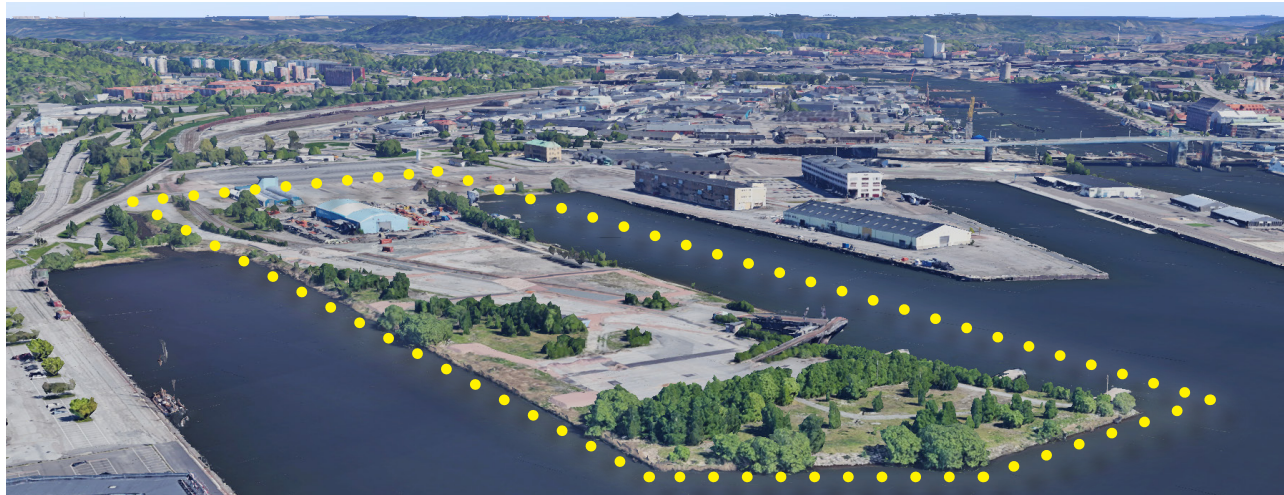
Stadsrummet benämns som en "vattennära stadspark" och ambitionen är att aktiviteter och gestaltning skall byggas upp med hjälp av och förestås av medborgarna genom den ideella organisationen Passalen (Göteborg 2021 2020). Idag finns flera prototyper som exempelvis en allmän bastu, en mindre och en större saltvattenbassäng, roller derby, seglarskola och stadsodling (se figur 12) – och allt är gratis (Göteborg 2021 2020; Stadsutveckling Göteborg 2020b). Mellan maj och september kan besökare även ta del av Café Fluß (Göteborgs Stad u.å.a). Parkens besöksantal ökar stadigt, från 60 000 besökare under 2017 till 105 000 besökare under 2019 (Göteborg 2021 2020). De flesta aktiviteterna i parken sker under sommarsäsongen mellan maj-november, under 2020 inleds sommarsäsongen 9:e maj (Göteborgs Stad u.å.a).

### JUBILEUMSPARKENS HISTORIA OCH FRAMTID

Frihamnen upplevs än idag som en industriell miljö och har sedan 1922 gett plats för delar av Göteborgs hamn- och varvsnäring (Göteborgs Hamn 2015). Hit fraktades bananer, te och kaffe tull- och momsfritt (därav namnet *fri*-hamnen) (ibid.). På området står fortfarande magasin och kajskjul kvar som så kallade *objet trouvés* och påminner besökare om stadsrummets historia.

Under 2020 kommer arbetet med att bygga den slutgiltiga parken initieras och den första etappen beräknas vara färdig till början av juni 2021 (Stadsutveckling Göteborg 2020b). Visionen för Jubileumsparken och Frihamnen (som Jubileumsparken är en del av) är en stadsdel som innan 2050 rymmer 15 000 boende och lika många arbetsplatser (Stadsutveckling Göteborg 2020a).





Figur 11: Överblick över Jubileumsparken som är inramad med gulprickad linje. Flygfoto: Google Earth 2020, gulprickad linje tillagd av författaren.

Figur 12: I Jubileumsparken finns bland annat en allmän bastu (Svetttekörka) byggd av återvunnet material samt ett bibliotek där besökare kan byta böcker med varandra. Foto: Markus Bader 2015 (All Rights Reserved).

*Jag associerar verksamheterna i Frihamnen med följande saker: [...] Stuvorna som arbetare med att hantera godset i lastrummet i fartyget och på land gjorde detta med handkraft och med hjälp av spett och krokar mm. Lukten: Svett från stuvare och lukter från alla varor och förpackningar. Färger: Fartygens ofta svarta skrov, överbyggnadens och masternas ljusare gula eller vita kulörer, skorstenarnas rederisymboler, nationsflaggan, fartygens namn och hemort, under kriget nationsmarkeringar på sidan – plimsollmärke – åmningar. Kranarnas gråa ben, gröna maskinhus och gråa fackverksarmar. Krokarnas gula eller röda färg. Trälådornas råa obehandlade billiga emballage. Allt folk på kajerna, i magasinerna, och de som rör sig till eller från fartygen mm. Det är full dynamik kring fartygen, där flanörerna kunde komma nära det som hände på kajen. Detta ger drömmar om att få uppleva andra länder mm. Här fanns möjligheten att mönstra på ett fartygen, som skulle på resa till andra länder och kulturer. (Musik: Tänker bl.a. på Evert Taubes visor)*

- Jan Hilmersson (Göteborgs Stad u.å.b)



## KONCEPTET OCH PROCESSEN

I en intervju med Therese Brusberg, projektchef för Göteborgs 400-årsjubileum på Göteborg & Co, framför Brusberg att *”göteborgarna [har] bjudits in för att vara med och påverka i en öppen process”* och att flertalet av önskemålen har handlat om att *”komma nära vattnet, att mötas, öka förståelse mellan varandra och att minska klyftor”* (Stadsutveckling Göteborg 2018). Jubileumsparken är ett av sammantaget 45 projekt som dessa önskemål kommer mynna ut i, i samband med 400-årsjubileumet. De kommer alla följa de tre koncepten *”Bygga broar”* (mellan människor och för att minska fysiska avstånd), *”Nära vatten”* samt *”Öppna rum”* (mötesplatser med tillåtande atmosfär) (ibid.). Konceptet innebär att Jubileumsparken agerar pilotprojekt för *”ett nytt sätt att stadsutveckla Göteborg – att låta människor successivt inta området och göra det till sitt.”* (Stadsutveckling Göteborg 2020b). Vidare vill Göteborgs Stad skapa förutsättningar för att låta Göteborgs stads kärna utvidgas över älven och på så sätt bättre knyta samman staden (Göteborgs Stad 2016).

Arbetet med parken började redan 2013 där ett förslag för parkens första steg lades fram, dessa steg började sedan genomföras under 2014. De steg som först initieras var 1) grundläggande infrastruktur för att ta sig till Jubileumsparken, 2) byggstart av prototyper för det offentliga badet, 3) förgröning av parken genom odling, gräsmatta och älvsälant, 4) lekplats som sammanfogas med konstprojektet *”vattenkonst”*, 5) platsbyggnad och samarbete mellan medborgare och organisationer (Göteborgs Stad u.å.b). I samband med detta hölls tre workshops för att diskutera parkens olika delar, idéer och genomförandesteg (ibid.). Att använda sig av workshops som ett verktyg för att skapa dialog och för att bjuda in stadens medborgare är ett tillvägagångssätt som uppmuntras av Andersson och Bratel (2019).

## FYSISKA FÖRUTSÄTTNINGAR I FRIHAMNSOMRÅDET

Stadslandskapet består till största del av hårdgjorda ytor (mestadels asfalt) och strandlinjen kantas till stor del av stensatta kajer (Göteborgs Stad 2015). Vattenbrynet kantas av vass. Längst norr ut i parken, på Kvillepiren, finns en del vegetation i form av framför allt frösådda träd så som björk, al, pil och sälg (ibid.). De träd som finns är relativt småväxta i och med det mycket vindutsatta läget. Det är ett öppet och storskaligt landskap med tydlig avsaknad av vegetation, enligt Göteborgs Stad (ibid.).

Stadsrummet har inga större höjdskillnader bortsett från de höga kajkanterna – vilka försvårar kontakten med vattnet (Göteborgs Stad 2015). I och med det vattennära

läget uppmärksammas översvämningsrisken i stadsrummet, vissa delar av parken ligger till och med under havsnivån och stora delar av Frihamnsområdet ligger under Göteborgs Stads planeringsnivå på +2,8 m över havsnivån (ibid.). En oro finns för att framtida högvattennivåer kan komma att översvämma stora delar av Frihamnen. I Jubileumsparken ligger bland annat området kring den allmänna bastun i riskzonen (ibid.).

Magasinbyggnader och kajskjul i stadslandskapet ger karaktär till landskapet, skapar rumsbildningar och bidrar till att förmedla landskapets hamnhistoria (Göteborgs Stad 2015). Särskilt kajskjul 107, 113 och magasin D och E (kajskjul 113 angränsar till Jubileumsparken, övriga ligger inom Frihamnsområdet) bedömdes under workshops:en ha en viktig roll i landskapets identitet (ibid.).

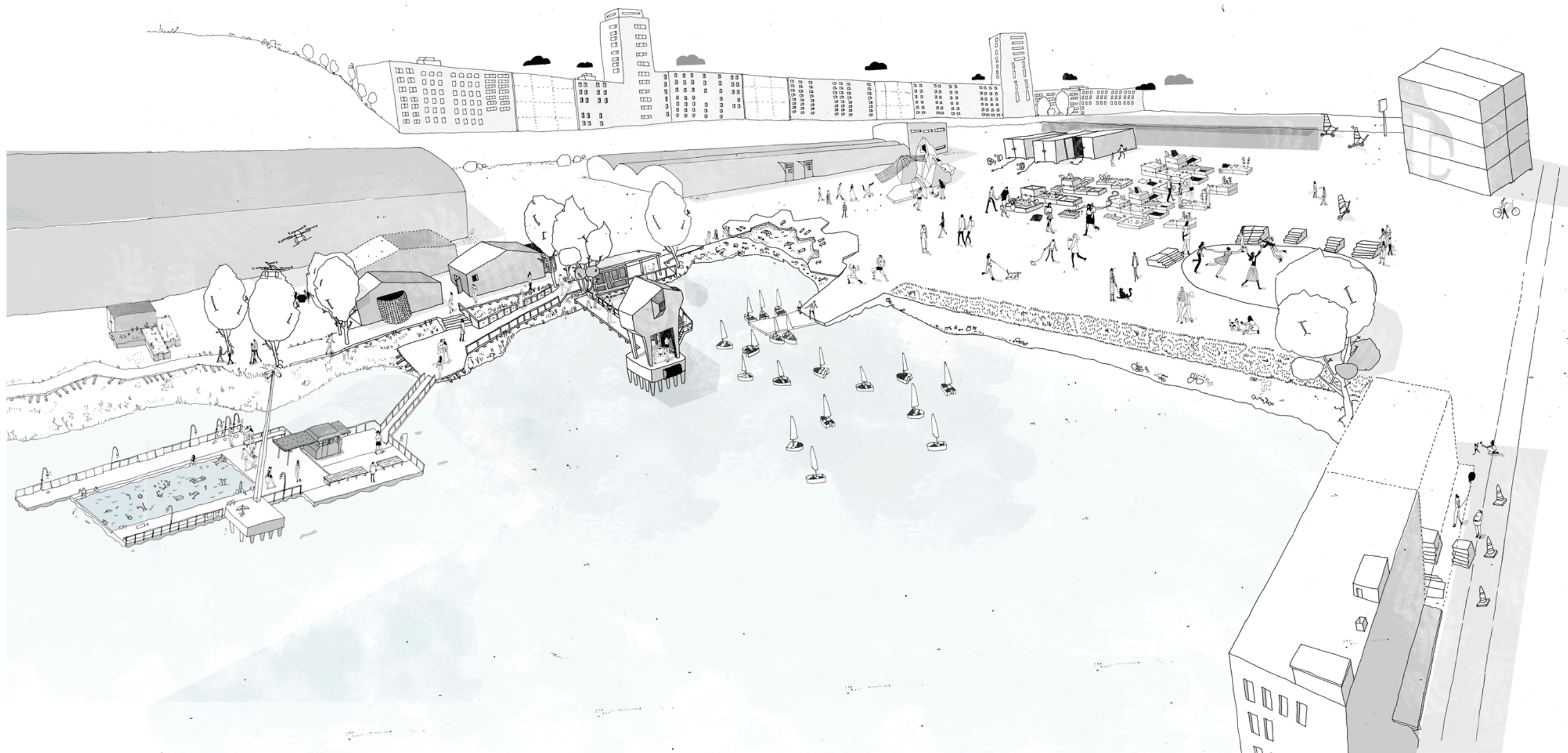
## SOCIOEKONOMISKA FÖRUTSÄTTNINGAR I FRIHAMNSOMRÅDET

Enligt Göteborgs Stad själva är staden mycket segregerad. Detta vill de åtgärda genom att bland annat knyta samman stadsdelar och områden på såväl fysiska som mentala sätt, till exempel genom att bygga gångbroar över vatten och trafikleder (Göteborgs Stad 2015). Jubileumsparken kommer ha en särskild roll i arbetet med att integrera stadens medborgare genom möten och engagemang (ibid.). Genom en täthet, blandade upplåtelseformer, god mobilitet och samutnyttjande av Frihamnens spelrum hoppas Göteborgs Stad kunna minska barriärer och stadens segregation (ibid.).

## 6.3 Gestaltning och genomförande

Jubileumsparken kommer växa utifrån Norra Frihamnsbassängen men dess exakta slutgiltiga utbredning och utformning är ännu inte helt satt (Göteborgs Stad 2015). Det som är bestämt är att Jubileumsparken kommer utvidgas från den temporära parken i Frihamnsbassängen, se figur 13, mot Kvillepiren – som kommer bli en mer grön, rekreativ del av Jubileumsparken (Göteborgs Stad 2015). Frihamnen förväntas färdigställas under 2026 (ibid.).

En del gemensamma faktorer finns mellan Jubileumsparkens avsikter och praktiska utföranden och den information om temporär landskapsarkitektur som lyfts fram i litteraturstudien. Dessa faktorer finns sammanfattade nedan.



Figur 13: I februari 2015 hölls en Open Call tillsammans med RaumlaborBerlin i syfte att utveckla projektet "Badkultur". Ovanstående bild visar en "önskekarta" som RaumlaborBerlin tagit fram. Önskekartan syftar till att identifiera, lokalisera och presentera Göteborgarnas önskningar och behov (Illustration: RaumlaborBerlin 2014).

Belysning tas i litteraturstudien upp som en faktor som kan användas temporärt för att dra eller rikta uppmärksamhet, förändra beteendemönster, styra diskussion eller för att förändra atmosfären på en plats (Saaby 2012). I Jubileumsparken ses ett liknande tänk kring belysning som medel för förändring i flöden och förstärkande av platsidentitet. *”Det sociala- och identitetsskapande ljuset hjälper till att skapa omhändertagna attraktiva miljöer, vilka skapar flöden och på så sätt bidrar ... [till] att länka samman den nya stadskärnan och stärka Jubileumsparken.”* går det att läsa om tankar kring belysning (Göteborgs Stad 2015).

Under planeringsskedet pågår ett parallellt arbete med att pre-vitalisera stadsrummet inför den kommande slutgiltiga gestaltningen, detta arbete har Göteborgs Stad valt att kalla för "platsbyggnad" (Göteborgs Stadsbyggnadskontor 2015). Platsbyggnad är ett samverkansprojekt mellan Stadsbyggnadskontoret och Älvstranden utveckling och "*är ett sätt att pröva visioner och dialoger i tidiga skeden*" beskriver Göteborgs Stadsbyggnadskontor (2015). Metoden används för att arbeta fram förutsättningar för rik social interaktion och integrering samt för att skapa en kontext för bebyggelsen att ta form i (ibid.). Likt metoden Tactical Urbanism ger platsbyggnaden utrymme för att snabbt kunna agera och reagera på lärdomar längs vägen och på de önskemål och behov som framförs under dialoger med medborgarna (Göteborgs Stad 2015). Området för platsbyggnaden ses i figur 14. Även pre-vitalisering och begreppet placemaking beskriver samma undersökande process inom vilket ett stadsrum blir till, får en identitet och där basen inför framtidens gestaltning, funktioner och aktiviteter grundas. Genom att använda sig av platsbyggnad hoppas Göteborgs Stad kunna bevara platsens autenticitet och atmosfär (Göteborgs Stadsbyggnadskontor 2015).

A line drawing of a building with a shadow and an umbrella. The building is a simple rectangular structure with a few internal lines suggesting windows or doors. A shadow is cast from the building onto the ground. Below the building is a line drawing of an umbrella, shown from a side-on perspective with its handle pointing downwards.



## Temporär funktion i praktiken



*Dessa är inte bara de människor som åker till platsen för de föreslagna/redan initierade aktiviteterna, såsom roller derby, filmkvällar och trädgårdsgruppen. Det omfattar också människor som tar med sina egna aktiviteter och fritidsintressen till hamnen, såsom fjärrstyrda drönare, asfaltssurfare och människor som åker dit för att övningsköra bilar och motorcyklar. Det finns också många spontana användare, såsom joggarare, folk som går med sina hundar eller par som helt enkelt går dit för att koppla av och njuta av solnedgången. (Göteborgs Stad u.å.b)*

Nyigen fastslogs att bastun kommer få vara kvar (dock renoveras) även efter att arbetet med den slutgiltiga parken initierats som ett permanent inslag (Isaksson 2020). Även saltvattenbassängen Pöl Harbour kommer vara kvar och kommer byggas ut (ibid.). Temporära prototyper byter således skepnad till permanenta inslag i den slutgiltiga parken.

## ÖPPNA ARBETSMETODER

I projektet strävar Göteborgs Stad efter en öppen och undersökande process. Såväl privatpersoner, föreningar och professionella bjuds in att tillsammans testa idéer och förslag – *”så säkerställs delaktighet, helhetssyn och en nyskapande utveckling av området”* (Göteborgs Stadsbyggnadskontor 2015). Bland annat görs detta genom workshops, en metod som förespråkas av Andersson och Bratel (2019), där utvecklingsplanerna utgår ifrån de diskussioner som fördes under workshops:en. Samtliga workshops avslutades med en offentlig presentation.

Projekt som syftat till att främja deltagande *”har adderat en taktill och aktivitetsbaserad del för att undersöka och utöka dialogen bortom det språkliga – till deltagande.”* menar Göteborgs Stad (Göteborgs Stad u.å.b). Som dialogverktyg använder Göteborgs Stad Open Calls och workshops (ibid.). Att bygga tillsammans ger dessutom möjlighet *”att föra människor från olika samhällsklasser och med olika etnisk bakgrund tillsammans för en meningsfull upplevelse”* (ibid.).

I dialog med SWECO som utförde en social konsekvensanalys över Frihamnen framförde deltagarna dessutom en önskan om att det i Jubileumsparken *”bör finnas temporära inslag som gör att man vill upptäcka den igen och igen – upptäckarglädje”* (SWECO 2015).

## FLEXIBILITET

Från Göteborgs Stads sammanfattade workshop från 2015 går det att läsa att *”gaturummet ska vara mångfunktionellt, innovativt och flexibelt, och anpassat till Frihamnens klimat och förutsättningar”* (Göteborgs Stadsbyggnadskontor 2015). Flexibilitet och resiliens förespråkas av flera forskare och verksamma inom stadsplanering och landskapsarkitektur (Németh & Langhorst 2014; Bowring & Swaffield 2013; Corner 2006). Németh och Langhorst (2014) menar till exempel att en flexibel och pragmatisk gestaltning bättre svarar på samtida behov och förhållanden i staden samtidigt som den är väl anpassad inför förändrade förutsättningar och omständigheter.

## ÅTERBRUK OCH OBJET TROUVÉS

*”Hamnmagasinens lastkajer och tak integreras i de nya gaturummen”* (Göteborgs Stadsbyggnadskontor 2015), på så sätt kan nya initiativ, gestaltning och aktiviteter få bli en del av den identitet och historia som redan finns i parken. En återkommande punkt i samtalen med närvarande under de tre workshops:en 2015 var önskan *”att utgå ifrån det som redan finns på platsen i form av aktiviteter, verksamheter och byggnader och bygga vidare på detta steg för steg”* (Göteborgs Stadsbyggnadskontor 2015).

Att använda sig av det som finns på plats, i form av containrar eller identitetshållande föremål till exempel, förespråkas av såväl Lydon och Garcia (2015) som Bowring och Swaffield (2013). För att arbeta vidare med och stärka den befintliga identiteten ska Jubileumsparken fortsatt innehålla befintlig platsbyggnad, tydliga spår av det industriella arvet och befintlig vegetation samt aktiviteter och funktioner kopplade till parkens vattennära läge (Göteborgs Stad 2015).

## FOKUS PÅ PROCESSEN

Under en workshop uttryckte en av deltagarna att det bör vara *”Fokus på processen! Frihamnen idag är också Frihamnen imorgon!”* (Göteborgs Stadsbyggnadskontor 2015). I Göteborgs Stads förstudie för Jubileumsparken går att läsa: *”Tillsammans bygger vi Frihamnens gemensamma rum, en Jubileumspark. Steg för steg. Resan är målet.”* (Göteborgs Stad u.å.b). Deras strategi är att i tidiga skeden använda sig av platsbyggnad genom dialog sprungen ur aktiviteter (Göteborgs Stad u.å.b).

*Workshops, open calls, prototyper, aktiviteter, samtal och dialog skapar tillsammans den helhet som svarar mot Vision Älvstadens riktlinjer och gemensamt leder fram till en strategi för områdets framväxt i en utveckling som sker från vision, till plan, till genomförande - steg för steg. (Göteborgs Stad u.å.b).*

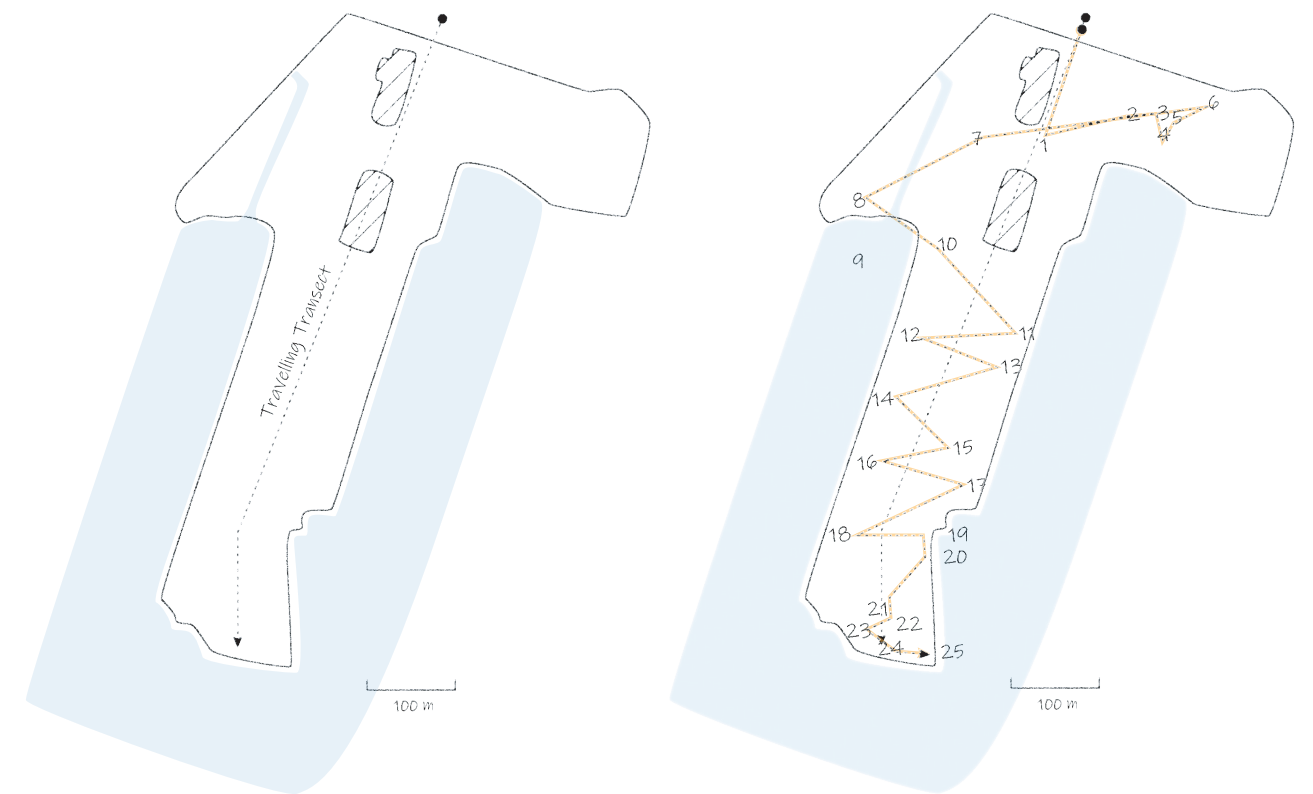
Som Jaime Lerner uttryckte det, så innebär stadsplanering en process som möjliggör för justeringar, en viktig detalj eftersom alla faktorer inte rimligtvis kan vara kända från början (se Lydon och Garcia 2015, s. 1). Ett steg i taget, med justeringar däremellan, har genom litteraturstudien visat sig vara ett framgångsrikt tillvägagångssätt (Corner 1999; Corner 2006).

## 6.4 Digital fältstudie

I samband med dokumentstudien genomfördes även en fältstudie för att ytterligare fördjupa kunskaperna om Jubileumsparken. Nedan beskrivs fältstudiens genomförandeprocess och de slutsatser som gick att dra från de upptäckter som gjordes rörande upplevelsen av Jubileumsparken som temporärt gestaltat stadsrum, samt den digitala upplevelsen av metoden The Travelling Transect.

### STEG 1 – KARTUNDERLAGET

Det första steget i metoden innebär att producera ett kartunderlag där den avsedda rutten ritas ut som ett snitt (transect) utan hänsyn till potentiella hinder, se figur 15. I beslutet om snittets dragning räknas såväl tidigare kunskap in som ny kunskap om stadslandskapets olika aktiviteter, funktioner och konstruktioner som stöttar social aktivitet. I detta fallet visste jag – genom tidigare besök – att Jubileumsparken har eller åtminstone hade koncentrerat sina aktiviteter kring den nordöstra delen av parken, därför börjar resan där. På grund av att det var ett par år sedan jag besökte parken visste jag dock inte om fler aktiviteter och funktioner tillkommit mot sydväst, och rutten sträcker sig därför tvärs genom hela parken för att möjliggöra nya insikter om parkens gestaltning.



Figur 15: Första steget av metoden; kartunderlag med avsedd rutt på strax över 700 meter ritas ut (t.v.). Områdesgräns för stadsrummet, större industribyggnader och vatten är utmarkerade för orienterbarhetens skull. Den orangea linjen (t.h.) visar avvikelserna från rutten. Numren symboliserar sfäriska foton.

## STEG 2 – GENOMFÖRANDET

I det andra steget så genomförs själva fältstudien (i detta fallet digitalt genom Google Maps och Google Earth) där avvikelser från linjen görs vid behov och lust. Under fältbesöket studeras spelrummen, aktiviteterna, gestaltningen och initiativen på plats utefter vilka temporära medel som använts för att ta rummet i anspråk och på vilket sätt det bidrar till hur medborgarna kan använda rummet på ett interaktivt sätt. Vidare studeras vilka förutsättningar som finns i form av exempelvis markmaterial och omgivande landskap. Ett öppet sinne bibehålls för att möjliggöra att finna sådant som inte är förväntat, exempelvis ett *objet trouvé*. Dessa fynd utvärderas sedan i ett efterföljande granskningsarbete efter att fältstudien är genomförd, se steg 3.

Fältstudien genomförs en onsdag i slutet på april, någonting som hade varit viktigt att ta hänsyn till vid ett fysiskt besök men som inte är särskilt väsentligt i detta fall eftersom det digitala materialet är från olika tillfällen. Under fältstudien upptäckte jag att rutten var omöjlig att genomföra utan avvikelser eftersom 1) det fanns inte alltid "street view material" där jag dragit min rutt 2) Google erbjuder "*street view*" (linje som du kan följa) men även någonting de kallar "*sfäriskt foto*" vilket består av punkter utan möjlighet att röra sig åt något håll, och ofta var jag tvungen att nöja mig med sådana punkter vilket begränsade min rörlighet. Inom den avgränsning jag dragit för Jubileumsparken finns 25 sådana punkter med sfäriska foton samt en kortare sträcka med street view material, få av punkterna var dock belagda på den rutt jag ritat ut. Även om majoriteten av intrycken kommer från punktnedslag istället för en sammanhängande färd så ges en inblick i stadsrummets atmosfär. Under fältstudien upplever jag Jubileumsparken som näst intill ödsligt och jag ställer mig frågande till när bilderna är tagna, både vad gäller tid på dygnet och när under året de är tagna men även vilket år de är tagna – någonting som inte framgår i Google Maps.

Avvikelserna från rutten sker ungefär som när en åker tunnelbana, där jag hoppar av vid olika hållplatser i stadsrummet. Därmed sker ingen avvikelse på grund av fysiska framkomlighetshinder i stadsrummet – som staket och bebyggelse etc – utan snarare på grund av digitala hinder i åtkomlighet. Rutten blir annorlunda än den planerade men följer fortfarande en slags "fågelväg" genom stadsrummet på grund av detta. Begränsningen innebär att jag inte kan uppleva resan genom stadsrummet och får ingen inblick i hur det är att röra sig igenom det. Den begränsade mängden yta jag kunde studera innebar vidare att jag inte ville gå miste om någonting, därför besöktes samtliga digitala vyer. Detta avviker från travelling transects jag genomfört i tidigare studier där någonting i stadsrummet – som ljudet av andra människor, glimmer från

vatten, utmaningen i ett fysiskt hinder och liknande – gjorde mig nyfiken och manade mig att röra mig dit. Plats nummer 9 visade sig vara en blind punkt, och jag fick ingen vy därifrån.

## STEG 3 – UTFALL

Trots dessa 25 punkter att "besöka" genom den digitala fältstudien saknades en bild av hur stadsrummen användes och dess atmosfär – ett relativt oanvänt och avskalat stadsrum är den bild som ges. Därför valde jag att komplettera fältstudien och min bild av stadsrummet som helhet med pressfoton, foton med *avsikt* att marknadsföra och förmedla en atmosfär vilket komplicerar hur stadsrummet uppfattas, se figur 17. Huruvida de speglar en representativ atmosfär går inte att säga någonting om egentligen, men av pressbilderna att döma verkar fokus ligga på gratis aktiviteter för såväl barn som vuxna. Delar av den temporära gestaltningen (konstruktioner, aktiviteter och funktioner) verkar vara skapade tillsammans med medborgarna, men även mer påkostade och större förändringar och tillskott kan ses i stadsrummet. Tågrälsen som sträcker sig över stadsrummet påminner om det som en gång varit, men annars syns få spår av den industriverksamhet som bedrivits här – dock skvallrar vyerna ut från stadsrummet desto mer om dess historia, se figur 16.

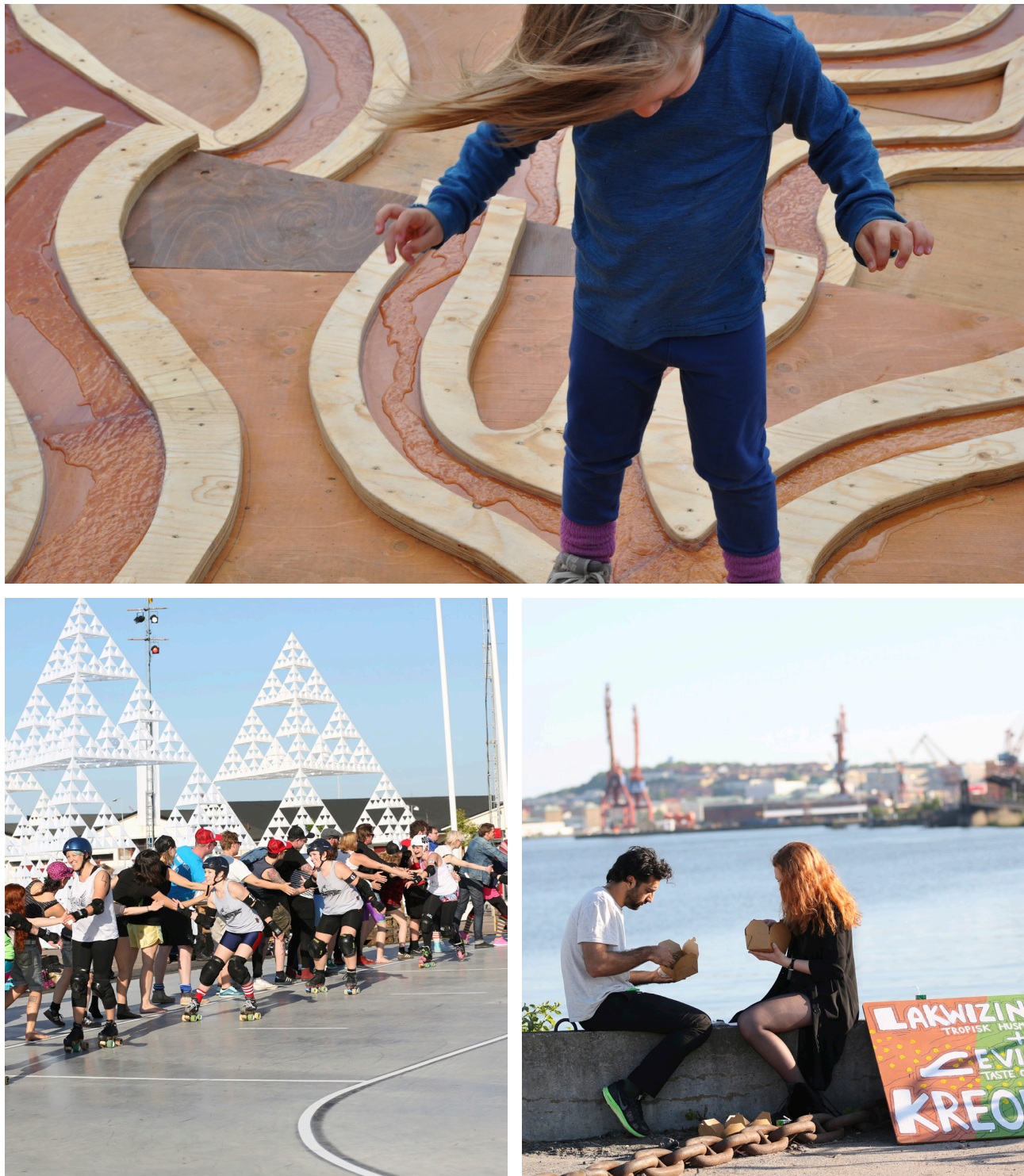
Det faktum att fältstudien genomfördes digitalt påverkade flera led i fältstudien. Allt från dokumentation, till faktiskt upplevelse av stadsrummet och användarvänligheten av metoden blev påverkade. I och med begränsningarna i genomförandet av fältstudien fick jag inte ett lika tillfredsställande eller insiktsfullt resultat som jag hade önskat.

Min upplevelse är att Jubileumsparken har en familjär, kanske mer varierad, karaktär där fler inbjuds att *delta* och *engagera sig* i stadsrummet. Det var svårare att få ett intryck av Jubileumsparkens atmosfär och aktiviteter, men lättare att studera material, konstruktioner och förutsättningar. I och med att jag besökt Jubileumsparken innan har jag dock en tidigare erfarenhet av hur jag då upplevde stadslandskapet. Vid detta besök var det tyvärr mycket blåsigt, regnigt och kallt och inga andra besökare var där. Trots att väderleken inte var till Jubileumsparkens fördel upplevde jag dess olika byggda strukturer, exempelvis bastun och biblioteket, som mycket charmiga och tilltalande. Under dessa väderleksförhållandena blev det tydligt hur betydelsefulla dessa inre, byggda, strukturer var för att söka skydd. Det blev också tydligt hur utsatt





Figur 16: Markmaterial och konstruktioner inom stadsrummet. Till stor del har det befintliga fått vara kvar i sin ursprungliga form. Från vyerna kunde jag finna en del objet trouvés; äldre järnvägsspår och vad som tycks vara spår av en brygga i vattenbrynet. Foton: Google Maps u.å..



Figur 17: Vattenlek på Berget, roller derby disco på Rulleli och lunchpaus med utsikt. Foton: Älvstaden 2015 (CC BY 3.0).



landskapet är i och med sitt kustnära läge, en upplevelse som hade kunnat bli mer positiv med hjälp av exempelvis vindbrytande vegetation.

Metoden hade gjort sig bättre i sin ursprungsversion där stadsrummen fysiskt besöks – och där samtliga sinnesintryck är en del av upplevelsen – och jag vill verkligen uppmuntra till att studera urbana landskap genom att röra sig genom dem. Om det inte är möjligt att göra det fysiskt, så är trots allt ett digitalt besök och en digital studie bättre än ingen alls.

## 7. Diskussion och analys

Den professionella diskursen kring temporär gestaltning och landskapsarkitektur har varit förhållandevis enkelriktat entusiastisk och inte alltför nyanserad. Inte heller denna uppsats erbjuder någon skarpare kritik, trots initial avsikt att granska bristerna och riskerna inom temporär landskapsarkitektur. Tillvägagångssätten och exemplen inom ämnet har dock visat sig vara desto mer varierade och det temporära har visat sig ha en lång historia tätt sammanflätad med människans vilja att förbättra sin omgivning med de medel hon har till förfogande.

### 7.1 Analys och slutsats

Genom litteraturen och de exempel jag stött på inom temporär landskapsarkitektur har jag förstått att det under detta begrepp döljer sig en stor diversitet – en varierad samling projekt med olika bakgrund, avsikter, effekter och mottagande från allmänheten och professionella. Mängden exempel, och diversiteten inom dessa, har visat sig bli en stor del av arbetet.

#### VÄRDE-RELATERADE EFFEKTER PÅ LÅNG OCH KORT SIKT

De frågeställningar jag har strävat efter att besvara i arbetet har varit 1) *På vilka sätt kan temporär landskapsarkitektur påverka ett stadsrums identitet, atmosfär och upplevda värde?* och 2) *Har temporär landskapsarkitektur enbart effekter knutna till kortsiktiga motiv eller kan temporära initiativ ha betydelse för ett stadsrums värden även på längre sikt?*

Om vi börjar med den sistnämnda frågan – den gällande de temporära effekternas varaktighet – så kan vi se att de temporära gestaltningarna och aktiviteterna *inte* endast har kortsiktiga motiv. Tvärt om så kan de, av flera anledningar, användas med avsikt att påverka stadsrummet och de människor som vistas i det på lång sikt – till och med efter det temporäras avslut. Det temporära bör med andra ord inte endast ses som någonting flyktigt och förgängligt, även om dessa egenskaper också är

knutna till det temporära. Under arbetet har det visat sig att temporär gestaltning kan vara knuten till motiv som syftar till långsiktiga följd effekter och att det temporära till och med kan fungera som en katalysator för den efterkommande slutgiltiga gestaltningen. Dessa följd effekter kan te sig som ekonomisk och emotionell värdeökning (Oswalt et al. 2013), eller så kan det temporära ha för avsikt att främja fortsatt dialog, förändra beteendemönster och utveckla stadsrummets identitet (Saaby 2012). Jubileumsparken visade sig vara ett projekt där de kortsiktiga och långsiktiga motiven och initiativen inte alltid skiljs åt på ett tydligt sätt. Den långsiktiga, mer traditionella, planeringen går nämligen parallellt med de temporära projekten i parken som i sin tur syftar till en omedelbar aktivering av stadsrummet och en ökad platskänedom.

Temporär landskapsarkitektur finns inom stadsrummet interimt men kan således tack vare följd effekter tjäna sitt syfte långt efter dess avslut. Kanske är det till och med så att det temporära oftast lämnar spår i stadsrummet, om inte genom fysiska förändringar så genom andra märkbara effekter och om inte avsiktligt och direkt så indirekt. Ibland syftar det temporära dock endast till att bättre utnyttja stadsrummet tills vidare, till att fylla ett underutnyttjat stadsrum med temporära aktiviteter och funktioner och ge utrymme för medborgarnas kreativitet. Temporär landskapsarkitektur har också visat sig kunna vara såväl kort- som långsiktig och dess effekter kan sträcka sig till långt efter det temporäras avslut, till exempel genom att bidra till att förändra ett stadsrums identitet.

Om vi nu går vidare med arbetets första frågeställning – på vilka sätt temporär landskapsarkitektur kan påverka identitet, atmosfär och upplevt värde av ett stadsrum – så vill jag först förtydliga en insikt jag kommit till under arbetet. Temporär landskapsarkitektur *kan* påverka genom att 1) arbeta vidare på och förstärka befintliga identitet och atmosfär eller 2) genom att förändra karaktären till en annan och utveckla stadsrummets upplevda värde. Denna skillnad har betydelse i och med att det påverkar vilka temporära verktyg som används under gestaltningsprocessen.

I det första fallet, där syftet är att arbeta vidare på och förstärka stadsrummets identitet och atmosfär, så ligger fokus på att lyfta fram karaktäristiska drag och kvaliteter, till exempel genom att se till platsens historia. Vid temporära insatser ges större utrymme för återbruk av såväl platsspecifika strukturer och material (exempelvis objet trouvés och markmaterial) vilket är fördelaktigt när rummets historia ska lyftas fram. Temporär och flexibel landskapsarkitektur i kombination med undersökande, iterativa, planeringsprocesser och analysmetoder har visat sig kunna ge större möjlighet att ta hänsyn till den befintliga identitet och atmosfär

som stadsrummet redan har och utveckla den (Diedrich & Dahl 2016; Houghton et al. 2015). Dessutom har det till större del visat sig vara möjligt att använda sig av återbrukade införda strukturer och material (exempelvis plastbackar för odling och återanvänt byggmaterial), något som har potential att vara mer miljövänligt.

Om vi ser till det andra fallet, där syftet istället är att förändra karaktären till en annan för att på så sätt stärka medborgarnas upplevelse av stadsrummet, finns även här fördelar med temporär landskapsarkitektur. Saaby (2012) menar att temporära medel inte bara kan utveckla eller förstärka identitet och atmosfär utan att det dessutom kan förändra identiteten och atmosfären till en annan, exempelvis genom temporär belysning. Även Oswalt et al. (2013) samt Lydon och Garcia (2015) bekräftar att identitet och atmosfär är formbar. Exempelvis under pre- eller re-vitalisering av ett stadsrum kan processen medföra att stadsrummets identitet och atmosfär förändras. Oswalt et al. (2013) hävdar dessutom att det upplevda, och faktiska, värdet kan öka sett till såväl det ekonomiska som det emotionella värdet.

I såväl det första som i det andra fallet kan medborgarna med fördel bjudas in att delta i processen. Att känna sig delaktig i stadsutvecklingen och att ges möjlighet att påverka sin närmiljö, en instinkt som är djupt rotad i människan som väsen, visade sig under litteraturstudien vara viktiga delar i det temporära som gestaltningsmetod. En personlig anknytning till stadsrummet kan skapas genom engagemang i uppbyggandet och aktiveringen av det. I samband med positiva erfarenheter av tillhörighet och gemenskap, vilka vuxit fram genom delaktighet och sociala interaktioner i stadsrummet, verkar temporär landskapsarkitektur dessutom kunna hjälpa till att skapa en positiv förändring av stadsrummets upplevda värde. I vissa fall har temporär gestaltning visat sig föra människor närmare varandra och skapa känslor av gemenskap och grupptillhörighet, exempelvis genom gemensam odling som vid Prinzessinnengarten i Tyskland. Temporär landskapsarkitektur speglar medborgarnas behov och önskemål på ett bättre sätt, särskilt när medborgarna är delaktiga, vilket kan ses exempelvis i Jubileumsparken i Göteborg. En stad som bättre speglar sina medborgare kan argumenteras vara en mer lyckad sådan.

I Göteborgs Stads arbete med Jubileumsparken kan tydliga likheter ses med det som sägs i litteraturöversikten. Även om Göteborgs Stad har valt att använda sig av begrepp som ”platsbyggnad” (vilket delar egenskaper med placemaking) och ”open calls”, begrepp som inte nämns i litteraturen, så använder de samma processinriktade planerings och gestaltningsverktyg som vid temporär landskapsarkitektur. Arbetet med parken har ett begränsat tidsspänn med ett tydligt etapp-slut för de

experimentella aktiviteterna och gestaltningarna och arbetar i en iterativ process där kunskap omvärderas löpande medan nya prototyper för stadsrummet prövas. Dock arbetas även aktiviteter, konstruktioner och funktioner av en mer slutgiltig karaktär fram – parallellt med de temporära – vilka är tänkta att finnas kvar även efter det temporäras avslut. Till exempel kan temporära prototyper, så som bastun och saltvattenbassängen Pöl Harbour, bli till permanenta inslag i den slutgiltiga gestaltningen. Detta är ett angreppssätt som jag inte stött på i litteraturöversikten vilket betyder att studien av Jubileumsparken tillför en ytterligare dimension till hur temporär landskapsarkitektur kan användas i praktiken. Kanske skulle kombinationen av temporära, flexibla och mobila initiativ och de beständiga, rigida och stationära initiativen kunna vara ett mer applicerbart angreppssätt då det i sig tillåter en flexibilitet i planerings- och gestaltningsprocessen.

UTMANINGAR OCH POTENTIAL

Németh och Langhorst (2014) hävdar att en av de mest betydelsefulla fördelarna med temporär aktivitet *“is that no new land acquisition is necessary, eliminating the need for often contentious, long and expensive negotiations over property rights”*. Dessutom innebär snabba resultat en ökad tillfredsställelse (Németh & Langhorst 2014) och den konkreta inverkan som sker i omgivningen ger invånarna någonting att engagera sig i (Andersson & Bratel 2019). Bland de mer ofördelaktiga aspekterna nämns bland annat ekonomisk oförutsägbarhet, vilket kan leda till att initiativet lättare kan avslutas (Andersson & Bratel 2019) och att de som investerat tid och kapital i initiativet har låg säkerhet (Németh & Langhorst 2014), se tabell 1.

POTENTIAL	UTMANING
<b>Ekonomi:</b> Temporär landskapsarkitektur är förhållandevis billig att verkställa och kan generera affärsmöjligheter för grupper i samhället som inte hade haft tillräckligt ekonomisk kapital under normala omständigheter (Németh & Langhorst 2014).	<b>Investering och förlust:</b> Engagemang, aktiviteter och funktioner avslutas som kan ha fått en betydande roll i det berörda samhället. De individer som investerat energi, tid och/eller kapital har ingen långsiktig säkerhet (Németh & Langhorst 2014).

POTENTIAL	UTMANING
<b>Återbruk:</b> Material och objekt som vid en mer bestående omgestaltning hade behövts ersättas kan lättare och med fördel återanvändas i en temporär sådan (Bowring och Swaffield 2013; Lydon & Garcia 2015).	<b>Oförutsägbarhet:</b> En öppen process är lättare att avbryta när ingen projektplan eller budget finns (vilket är vanligt förekommande vid temporär landskapsarkitektur) (Andersson & Bratel 2019).
<b>Inkluderande:</b> Medborgare som annars inte haft möjlighet ges en chans att kunna påverka och ha inflytande över sin närmiljö då medborgardialog och medborgarinflytande ofta är en del av och förespråkas inom temporär landskapsarkitektur (Lydon & Garcia 2015). Detta kan stärka den lokala gemensamhets känslan (Lydon & Garcia 2015; Barrie 2010).	<b>Gentrifiering:</b> Det finns en risk att samhällsgrupper med lägre ekonomiska medel blir exkluderade i samband med att stadsrummet får ett högre emotionellt och ekonomiskt värde tack vare det temporäras effekter. Detta trots att det ofta varit just dem som medfört värdeökningen (Oswalt et al. 2013).
<b>Snabba resultat:</b> Snabba, konkreta resultat ger snabb tillfredsställelse (Németh & Langhorst 2014). <i>“Långsiktiga visioner kan upplevas som abstrakta och vara svåra att greppa men en konkret, fysisk förändring ger någonting påtagligt att prata om”</i> . (Andersson & Bratel 2019, s. 101)	<b>Olovligt:</b> Inte sällan sker individ-initierade temporära initiativ mellan eller utanför lagarna. Det kan uppmärksamma maskhål och synliggöra problematik i förlegade lagar (Lydon & Garcia 2015) men bör kanske inte för den sakens skull uppmuntras.
<b>Upphävbarhet/flexibilitet:</b> Möjligheten att återställa stadsrummet som det var kan medföra att fastighetsägare måste godkänna en temporär aktivitet, vilket gör att stadsrummet kan användas interimt (Németh & Langhorst 2014).	<b>Hämmad utveckling:</b> Vissa kritiker menar att temporärt användande kan hämma stadsutvecklingen då det skulle kunna främja en långsammare ekonomisk utveckling – vilket andra dock menar skulle vara fördelaktigt (Oswalt et al. 2013).
<b>Testarena:</b> Dessa stadsrum kan användas som testarenor i en iterativ process. Det finns utrymme för korrigeringar. Hur upplevs och används stadsrummet om vi gör såhär, och hur ändras det med andra implementeringar? (Németh & Langhorst 2014)	

Tabell 1: Det finns flera aspekter att ta hänsyn till när temporär landskapsarkitektur skall användas.

Ovanstående visar på de begränsningar och möjligheter som i litteraturen nämnts som kopplade till temporär gestaltning, sett ur flera synvinklar. Vissa utav de negativa egenskaperna framförs som kritik i litteraturen, medan andra ges utrymme för

tolkning för huruvida de är ofördelaktiga eller fördelaktiga och för vem. Någonting som är bra för en part kan i vissa fall samtidigt vara dåligt för en annan, och även från samma parts perspektiv kan en egenskap innebära såväl positiva som negativa effekter. Således är de temporära initiativen, och de positiva kontra negativa aspekterna knutna till dem, såväl situations- som tidsbundna och ovanstående bör läsas med viss reservation för detta.

För att ge en inblick i hur arbetet med Jubileumsparken ser ut i relation till tabellen har jag valt att göra en koncis jämförelse mellan dem. Då jag inte är, och inte heller kan bli, insatt i de interna diskussioner och som försts i arbetet med parken så bör även denna jämförelse läsas med reservation för detta. Fokus i detta arbete har legat på socioekonomisk hållbarhet, och punkterna som tas upp i tabellen kan delas in i dessa två hållbarhetsaspekter, det vill säga social hållbarhet och ekonomisk hållbarhet. Om vi börjar med de ekonomiska aspekterna så kan många av parkens initiativ antas vara förhållandevis billiga när det kommer till material, byggarbetet och administrativa kostnader. Flera material och objekt i form av exempelvis vegetation, markmaterial och industrilokaler återbrukas till exempel vilket bidrar till billigare resultat. Göteborgs Stad har alltså tagit till vara på potentialen att gestalta med billigare alternativ. Tack vare projektets omfattning och den uppmärksamhet som parken fått i media har jag svårt att se att projektet skulle avbrytas. Dessutom verkar såväl en projektplan som avsatt budget finnas för parken, kanske till viss del i och med att delar av parken kommer fortsätta in i den efterkommande gestaltningen av mer slutgiltig karaktär. I och med detta har Göteborgs Stad förmodligen lyckats minska risken för upphävbarhet av projektet.

Jubileumsparken används som testarena där flera pilotprojekt testas och utvärderas, vilket är en potential som nämns i relation till temporär landskapsarkitektur. Fokus i arbetet med Jubileumsparken verkar inte ligga på *“creative economy”* eller temporär aktivitet av entreprenör karaktär, något som kan ses som en outnyttjad potential. Huruvida en långsam ekonomisk utveckling främjas i parken är svårt att utläsa eller förutspå. I de dokument jag studerat förs dock inga farhågor fram om att de temporära initiativen skulle hämma stadsutvecklingen, snarare ses de som ett sätt att främja utvecklingen genom att engagera medborgarna och som en väg mot att hela en segregerad stad.

Om vi istället skiftar fokus till de sociala aspekterna så visade det sig att projektet aktivt används för att stärka den sociala hållbarheten och för att motverka segregation i staden på kort och lång sikt. Genom att sträva mot en inkluderande

samhörighetskänsla där många människor möts under uppbyggandet och nyttjandet av aktiviteter i parken tar Göteborgs Stad till vara på denna potential. Konkreta, fysiska, förändringar under relativt effektiva processer går att se i parken, vilket ytterligare främjar engagemang hos medborgarna. Mobila konstruktioner inkluderas i parkens utformning så som pallkragar för odling. Dessa kan snabbt flyttas när den slutgiltiga gestaltningen tar vid, något som kan ses som en potential. Det faktum att det temporära kommer försvinna kan dock även upplevas som en utmaning. De individer som investerar tid och energi i uppbyggandet av parken har ingen långsiktig säkerhet i att de konstruktioner och aktiviteter som finns idag kommer finnas under en längre tid vilket kan medföra känslor av besvikelse och maktlöshet när de avslutas eller rivs.

Göteborgs Stad är medvetna om risken för gentrifiering av området men arbetar aktivt mot att motverka detta, bland annat genom att erbjuda olika upplåtelseformer. Olovliga initiativ framförs inte som utmaningar eller problem i parken, kanske är detta en senare utmaning att förhålla sig till. Snarare framför Göteborgs Stad att egna initierade aktiviteter och utövade fritidsintressen är välkomna spontana initiativ. Exempel på sådana initiativ är användandet av fjärrstyrda drönare, övningskörning av bilar och motorcyklar, jogging och hundrastning.

## 7.2 Diskussion

Den akademiska och professionella diskursen kring temporär landskapsarkitektur kompletterades i arbetet med en digital fältstudie i Göteborg. Undersökningen av ett specifikt projekt genomfördes för att studera det rums- och kontextspecifika och för att ytterligare fördjupa kunskaperna kring ämnet. Kombinationen av teori och egna observationer gav en ökad förståelse för det temporära som metod och för hur temporär gestaltning och aktivitet upplevs. Dessutom gavs en insikt i hur det temporära kan användas i stadsutveckling och vilken inverkan det har på staden och dess invånare.

### TEORETISK BAKGRUND

I litteraturöversikten studerades och definierades vad temporär landskapsarkitektur är, hur och när det används, vilka egenskaper som är kopplade till det temporära som gestaltningsverktyg samt vad som bör tas i åtanke vid applicering av temporär



gestaltning av staden. Dessutom studerades begreppet temporalitet i relation till permanens, utifrån detta definierades tre huvudsakliga varianter av temporär landskapsarkitektur. Utöver detta studerades även gestaltningsprocessen kring temporär landskapsarkitektur där vissa strategier och taktiker lyftes fram. Särskilt socioekonomiska faktorer i relation till temporär landskapsarkitektur studerades, exempelvis hur socioekonomiska förutsättningar har betydelse för individens inflytande i stadsplaneringen samt hur processens öppenhet spelar roll för medborgarnas inflytande över sin närmiljö. Såväl *bottom-up* (medborgarinitierade) som *top-down* (professionellt initierade) projekt studerades. Till sist studerades hur stadens, landets och till och med världens förutsättningar påverkar stadens gestaltning, där en flexibel och öppen gestaltningsprocess visade sig kunna bidra till ett mer resilient samhälle.

De författare och de verk som har haft störst inflytande över resultatet i denna studien är till största del verksamma landskapsarkitekter eller stadsplanerare, eller forskare inom ämnet. Framför allt återges forskning från Bowring och Swaffield, Corner, Andersson och Bratel, Lydon och Garcia, Németh och Langhorst samt Oswald et al. Även andra yrkesgrupper med intressen kopplade till temporär gestaltning har emellertid också haft inflytande över resultatet, så som Flyvbjerg (geograf) och Hellström Reimer (professor i design).

Den litteratur som legat till grund för arbetet är samtliga från de senaste två decennierna med undantag för James Corners verk *Recovering landscape: essays in contemporary landscape architecture* från 1999, de flesta av verken är från de senaste tio åren. Detta bidrar förhoppningsvis till en god insyn i den samtida diskursen kring temporär landskapsarkitektur.

## DIGITAL FÄLTSTUDIE

Redan tidigt i processen hade jag för avsikt att inkludera en fältstudie som metod i arbetet då min erfarenhet är att observationer i fält kan ge värdefull kunskap som annars hade uteblivit. Detta eftersom att interaktionen med rummet väcker nya frågor och bidrar till nya insikter i och med den fysiska upplevelsen av rummet. The travelling transect var en för mig tidigare känd metod som även rekommenderades

till mig i samband med handledning och som gav möjlighet att skapa nya samband i studien.

Nu i efterhand ser jag att även om en digital fältstudie var givande, så kan det digitala inte ersätta den kroppsliga undersökningsmetoden som the travelling transect är menad att vara. Genom den digitala studien gavs inte möjlighet att *känna* eller uppleva rummet med hjälp av sinnesintryck. Den digitala fältstudien erbjuder endast en visuell inblick i hur rummet uppfattas och även om den är fri från kommersiell påverkan och på så sätt "äka" eller "rå" (det vill säga inte framställd med syfte att sälja rummets atmosfär) så fattas de andra sinnesintrycken mig.

Innan fallstudien genomfördes hade jag en förutfattad mening om att det bättre skulle gå att följa den planerade rutten genom street views. När det sedan visade sig att det till största del var sfäriska foton jag kunde använda mig av tappade den dragna linjen delar av sin funktion eftersom jag inte rörde mig genom landskapet. Jag vill här förtydliga att den dock gav ett stöd för i vilken ordning jag studerade landskapet, vilket jag tror bidrog till hur jag läste det. Det var på detta sätt jag använde mig av den dragna rutten och i och med denna egenskap, riktlinje i ordningsföljd, som jag beslutade att behålla den utmarkerade linjen för den planerade rutten.

Trots att en fysisk fältstudie inte gick att genomföra i just denna studie vill jag slå ett slag för undersökningsmetoden som ett bra komplement till litteraturstudier. Fältstudier är en värdefull undersökningsmetod även i arbetslivet, någonting jag fick bekräftat under min praktikperiod under hösten 2019.

## 7.3 Reflektion

Det temporära som gestaltningsmetod har stor potential, och det är verkligen ett verktyg för de kreativa. En av gestaltningsmetodens kanske mest tilltalande egenskaper är hur den talar till såväl amatörer som professionella som vill påverka staden – "*anyone can make a great place*" som Lydon och Garcia (2015) uttrycker det.

Det har genom litteraturstudien visat sig att det temporära med fördel kan kopplas samman med andra metoder och teorier, så som urban acupuncture, tactical urbanism och liknande undersökande tillvägagångssätt vilka ofta har ett nyfikat förhållningssätt. Genom studien av Jubileumsparken visade det sig även att de

temporära projekten och arbetet med att skaffa sig platskännedom med fördel kan kombineras med traditionell, mer långsiktig och visionär planering.

Delar av det som från början varit tänkt att vara temporärt kan i slutändan få vara kvar som slutgiltiga inslag i stadsrummet, vilket skett i Jubileumsparken. Även om de temporära initiativens fysiska struktur inte finns kvar så kan effekterna av det som det temporära åstadkommit (exempelvis en bättre integrerad stadsdel) finnas kvar som långlivade effekter. Det som inte är temporärt är dock egentligen inte slutgiltigt i den mån att det, oavsett omständigheter, kommer finnas kvar för all framtid. Det slutgiltiga är i texten mer utav ett samlingsnamn för allt det som inte har ett satt slutdatum där det ska tas bort. Det slutgiltiga har dessutom visat sig kunna förändras över tid, om inte annat så genom förfall eller förändrat användningsområde – exempelvis när temporära aktiviteter använder sig av befintliga strukturer så som magasinbyggnader. Relationen mellan det temporära och det slutgiltiga verkar inte nödvändigtvis vara en skarp gräns mellan svart och vitt utan kan snarare ses som fri från ramar. Produkterna av det temporära och det slutgiltiga kan tvinnas om varandra i ett utbyte, gå parallella vägar eller byta karaktär från temporärt till slutgiltigt och har visat sig vara två komplexa ord att förhålla sig till.

## ANMÄRKNINGSVÄRT

Någonting som är anmärkningsvärt i Anderssons och Bratels (2019) initiativ är att initiativen och konstruktionerna klarade sig undan vandalisering vilket i området i övrigt var vanligt förekommande. Kan detta vara ett resultat av att medborgarna själva varit delaktiga och engagerade i gestaltningen (att vandalisera någonting som en själv eller någon bekant har varit involverad i är förmodligen svårare att urskulda)?

I skrivande stund hålls historiens mest omfattande karantän på grund av coronaviruset som orsakar COVID-19 och städer världen över ekar tomma. Vi är på väg mot en global finanskris som kan komma att påverka städernas infrastruktur – någonting som kommer synas långt efter att detta arbete är publicerat. Kanske får internet en större betydelse för yrkesverksamma inom branschen. Vad som kommer hända med våra offentliga stadsrum, vilken roll kommer de ha framöver och hur kommer de uppfattas efter den tumult som COVID-19 skapat, återstår att se. Kommer det till att bli en motreaktion mot förtätning med en ökad önskan om luftighet? Det finns ännu mycket som är ovisst kring hur pandemin kommer påverka samhällsplaneringen, men jag är övertygad om att effekterna kommer göra sig sedda i hur vi planerar städer framöver.

## VIDARE FORSKNING

Den odefinierade, förutsättningslösa och flexibla stadsplaneringen som inte nödvändigtvis behöver vara temporärt gestaltad – men öppen för modifiering – kan ses som ett alternativ till temporär landskapsarkitektur. Ett exempel på en sådan plats är *Parc de la Villette*, Paris. Denna typ av urbana gestaltning, *open-ended design*, hade varit intressant att utforska vidare.

En annat tema som hade varit intressant att utforska vidare är begreppet *landscape urbanism* och renovering av post-industriella stadslandskap och dylikt med hjälp av landscape urbanism.

Några av de mest fördelaktiga egenskaperna hos temporär landskapsarkitektur är att de genomförs med en kort och direkt processen vilket ger konkreta, handfasta, resultat vilket medför eufori hos såväl stadsplanerare som medborgare. Frågan är vad som händer när projektet blir välbekant. Tappar det då delar av sin tjusning? Detta hade varit intressant att studera vidare.

Till hur stor grad och på vilka sätt upplevelsen av ett stadsrum påverkas med hjälp av temporär landskapsarkitektur var svår att få information om genom litteraturen. Det går att tyda sådana resultat från exempelvis Plaza de Panama i San Diego, USA, parkeringsplatsen som målades i en ljusare sandbeige kulör som dolde trafikmarkeringarna och som i sedan ledde till att det intilliggande museet fick fler besökare (Lydon & Garcia 2015). En mer omfattande fältstudie skulle emellertid behöva genomföras för att kunna ge svar på frågor om stadsrummets upplevda värde före och efter omgestaltning. Med hjälp av opartiska deltagare och frågeformulär skulle en sådan studie kunna genomföras och ge svar på hur processen kring och förändringen i stadsrummets identitet, atmosfär påverkat dess upplevda värde.

# Källförteckning

- Andersson, K. & Bratel, J. (red.) (2019). *DIS\_COURSE #2019: Att inkludera boende i stadsutveckling*. Greif Printhouse.
- Arieff, A. (2001). *Space: It's still a frontier*. The New York Times.  
**Tillgänglig:** [http://opinionator.blogs.nytimes.com/2010/02/03/space-its-still-a-frontier/?\\_php=true&\\_type=blogs&\\_r=0](http://opinionator.blogs.nytimes.com/2010/02/03/space-its-still-a-frontier/?_php=true&_type=blogs&_r=0). [2020-05-06]
- Barrie, D. (2010). 'Open source' place-making.  
**Tillgänglig:** <http://www.scribd.com/doc/41008414/Open-Source-Place-making> [2020-03-31]
- Bauman, I. (2012). Temporary Urbanism – the Stepping Stone to Placemaking.  
**I:** *Urban Design*, vol. 122: ss.14-15.
- Bowring, J. & Swaffield, S. (2013). Shifting Landscapes In-between times. *Harvard Design Magazine*, vol. 36. ss. 96-105
- Brodin, A. (2019). Varför lokal involvering?  
**I:** Andersson, K. & Bratel, J. (red.). *DIS\_COURSE #2019: Att inkludera boende i stadsutveckling*. Greif Printhouse. ss. 25-30
- Corner, J. (2006). Terra Fluxus.  
**I:** Waldheim, C. *The Landscape urbanism reader* . New York: Princeton Arch.Pr. ss. 21-34
- Corner, J. (red.) (1999). *Recovering landscape: essays in contemporary landscape architecture*. New York: Princeton Architectural Press. s. 246
- Cupers, K. & Miessen, M. (2002). *Spaces of uncertainty*. Wuppertal: Verlag Muller & Busmann.
- Danielsson, S. (2014). *Konsten att odla staden: handbok i stadsodling*. Lund: Arena.
- Diedrich, L & Dahl, C. (2016). Ile de Nantes 2000–2010: a method for the meantime? *Journal of Landscape Architecture*, vol. 11:2, 72-83. DOI:10.1080/18626033.2016.1188576  
**Tillgänglig:** <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/18626033.2016.1188576> [2020-04-22]
- Diedrich, L. Lee, G. & Braae, E. (2014) *The Transect as a Method for Mapping and Narrating Water Landscapes: Humboldt's Open Works and Transareal Travelling*.  
**Tillgänglig:** <https://nanocrit.com/issues/issue6/transect-method-mapping-narrating-water-landscapes-humboldts-open-works-transareal-travelling>. [2020-02-20]
- Flyvbjerg, B. (2006). Five Misunderstandings About Case-Study Research. *Qualitative Inquiry*, vol. 12:2, ss. 219–245. DOI: 10.1177/1077800405284363  
**Tillgänglig:** <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1077800405284363#articleCitationDownloadContainer> [2020-05-06]
- Folkhälsomyndigheten. (2018). *Vad är social hållbarhet för oss?*  
**Tillgänglig:** <https://www.folkhalsomyndigheten.se/motesplats-social-hallbarhet/social-hallbarhet/> [2020-04-21]
- Gehl, J. (2011). *Life between buildings: using public space*. Washington, DC: Island Press.
- Girot, C. (2006). Vision in Motion: Representing Landscape in Time.  
**I:** Waldheim, C. *The Landscape urbanism reader* . New York: Princeton Arch.Pr. ss. 87-104
- Göteborg 2021. (2020). *JUBILEUMSPARKEN I FRIHAMNEN*.  
**Tillgänglig:** <https://www.goteborg2021.com/jubileumsprojekt/jubileumsparken/> [2020-04-01]
- Göteborgs Hamn. (2015). *FRIHAMNEN FÖRR OCH NU*.  
**Tillgänglig:** <https://www.goteborgshamn.se/press/nyheter/frihamnen-forr-och-nu/> [2020-04-01]

- Göteborgs Stad. (2015). *Detaljplan för blandstadsbebyggelse i Frihamnen, etapp 1*.  
**Tillgänglig:** [https://www5.goteborg.se/prod/fastighetskontoret/etjanst/planobygg.nsf/vyFiler/Lundby%20-%20Bost%C3%A4der%20och%20verksamheter%20i%20Frihamnen%20etapp%201-Plan%20out%C3%B6kat%20f%C3%B6rfarande%20-%20samr%C3%A5d-Planbeskrivning/\\$File/02\\_Ny\\_Planbeskrivning\\_samrad.pdf?OpenElement](https://www5.goteborg.se/prod/fastighetskontoret/etjanst/planobygg.nsf/vyFiler/Lundby%20-%20Bost%C3%A4der%20och%20verksamheter%20i%20Frihamnen%20etapp%201-Plan%20out%C3%B6kat%20f%C3%B6rfarande%20-%20samr%C3%A5d-Planbeskrivning/$File/02_Ny_Planbeskrivning_samrad.pdf?OpenElement) [2020-06-10]
- Göteborgs Stad. (2016). *Detaljplan för blandbebyggelse i Frihamnen, etapp 1*.  
**Tillgänglig:** [https://www5.goteborg.se/prod/fastighetskontoret/etjanst/planobygg.nsf/vyFiler/Lundby%20-%20Bost%C3%A4der%20och%20verksamheter%20i%20Frihamnen%20etapp%201-Plan%20out%C3%B6kat%20f%C3%B6rfarande%20-%20samr%C3%A5d-Utst%C3%A4llningsplanscher%20A3-format/\\$File/22\\_Planscher\\_samrad\\_A3.pdf?OpenElement](https://www5.goteborg.se/prod/fastighetskontoret/etjanst/planobygg.nsf/vyFiler/Lundby%20-%20Bost%C3%A4der%20och%20verksamheter%20i%20Frihamnen%20etapp%201-Plan%20out%C3%B6kat%20f%C3%B6rfarande%20-%20samr%C3%A5d-Utst%C3%A4llningsplanscher%20A3-format/$File/22_Planscher_samrad_A3.pdf?OpenElement) [2020-06-10]
- Göteborgs Stad. (u.å.a). *Jubileumsparken*.  
**Tillgänglig:** [https://goteborg.se/wps/portal/enhetssida/jubileumsparken/kontakt!/ut/p/z1/04\\_Sj9CPykssyoxPLMnMzovMAfIjo8ziTYzcDQy9TAygDQwDT-QwCHZ1M3XxdHY3MDI31wwkpiAJKG-AAjgb6BbmhigCUnTqn/dz/d5/L2dBISE-vZoFBIS9nQSEh/](https://goteborg.se/wps/portal/enhetssida/jubileumsparken/kontakt!/ut/p/z1/04_Sj9CPykssyoxPLMnMzovMAfIjo8ziTYzcDQy9TAygDQwDT-QwCHZ1M3XxdHY3MDI31wwkpiAJKG-AAjgb6BbmhigCUnTqn/dz/d5/L2dBISE-vZoFBIS9nQSEh/) [2020-04-07]
- Göteborgs Stad. (u.å.b). *Förstudie Jubileumsparken*.  
**Tillgänglig:** [https://www5.goteborg.se/prod/fastighetskontoret/etjanst/planobygg.nsf/vyFiler/Lundby%20-%20Bost%C3%A4der%20och%20verksamheter%20i%20Frihamnen%20etapp%201-Plan%20out%C3%B6kat%20f%C3%B6rfarande%20-%20samr%C3%A5d-F%C3%B6rstudie-%20Jubileumsparken/\\$File/21\\_Platsbyggnad\\_Jubileumsparken\\_och\\_OpenCall.pdf?OpenElement](https://www5.goteborg.se/prod/fastighetskontoret/etjanst/planobygg.nsf/vyFiler/Lundby%20-%20Bost%C3%A4der%20och%20verksamheter%20i%20Frihamnen%20etapp%201-Plan%20out%C3%B6kat%20f%C3%B6rfarande%20-%20samr%C3%A5d-F%C3%B6rstudie-%20Jubileumsparken/$File/21_Platsbyggnad_Jubileumsparken_och_OpenCall.pdf?OpenElement) [2020-06-05]
- Göteborgs Stadsbyggnadskontor. (2015). *Frihamnen etapp 1 - sammanfattning av workshoparbete vår/sommar 2015 inför detaljplan av frihamnens första etapp*.  
**Tillgänglig:** [https://www5.goteborg.se/prod/fastighetskontoret/etjanst/planobygg.nsf/vyFiler/Lundby%20-%20Bost%C3%A4der%20och%20verksamheter%20i%20Frihamnen%20etapp%201-Plan%20out%C3%B6kat%20f%C3%B6rfarande%20-%20samr%C3%A5d-Sammanfattning%20workshops-arbete%20v%C3%A5ren%202015/\\$File/23\\_Sammanfattning\\_workshoparbete\\_%20varen\\_2015.pdf?OpenElement](https://www5.goteborg.se/prod/fastighetskontoret/etjanst/planobygg.nsf/vyFiler/Lundby%20-%20Bost%C3%A4der%20och%20verksamheter%20i%20Frihamnen%20etapp%201-Plan%20out%C3%B6kat%20f%C3%B6rfarande%20-%20samr%C3%A5d-Sammanfattning%20workshops-arbete%20v%C3%A5ren%202015/$File/23_Sammanfattning_workshoparbete_%20varen_2015.pdf?OpenElement) [2020-06-05]
- Hellström Reimer, M. (2019) Varför lokal involvering?  
**I:** Andersson, K. & Bratel, J. (red.). *DIS\_COURSE #2019: Att inkludera boende i stadsutveckling*. Greif Printhouse. s. 23
- Houghton, K., Hee-Jeong Choi, J & Lugmayr, A. (2015) From the Guest Editors: Urban Acupuncture, *Journal of Urban Technology*, vol. 22:3, ss. 1-2, DOI: 10.1080/10630732.2015.1087684  
**Tillgänglig:** <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10630732.2015.1087684?scroll=top&needAccess=true> [2020-05-06]
- Isaksson, L. (2020). Så blir nya badet i Frihamnen – invigs 2021. *Göteborg Direkt*, 18:e februari.  
**Tillgänglig:** <https://www.goteborgdirekt.se/nyheter/sa-blir-nya-badet-i-frihamnen-invigs-2021/reptbq!tVTyewXVZd6f4lLdkcvvBw/> [2020-06-17]
- Lindqvist, T. & Söderman, A. (2017). *Temporär landskapsarkitektur för långsiktiga effekter - En undersökning i utvecklingsområdet Kungens kurva*.  
**Tillgänglig:** [https://stud.epsilon.slu.se/10277/1/lindqvist\\_t\\_soderman\\_a\\_170622.pdf](https://stud.epsilon.slu.se/10277/1/lindqvist_t_soderman_a_170622.pdf) [2020-05-06]
- Lunds kommun. (2007). *Handbok i bilsnål samhällsplanering – kortversion*.  
**Tillgänglig:** [https://www.lund.se/globalassets/lund.se/bygg\\_bo/klimat-miljo-och-hallbarhet/miljosmarkkommun/handbok-i-bilsnal-planering-kort-sbk.pdf](https://www.lund.se/globalassets/lund.se/bygg_bo/klimat-miljo-och-hallbarhet/miljosmarkkommun/handbok-i-bilsnal-planering-kort-sbk.pdf) [2020-05-06]
- Lydon, M. & Garcia, A. (2015). *Tactical Urbanism: Short-term Action for Long-term Change*. Washington, DC: Island Press/Center for Resource Economics.
- Németh, J. & Langhorst, J. (2014) Rethinking urban transformation: Temporary uses for vacant land. *Cities: The International Journal of Urban Policy and Planning*, vol. 40, ss. 143-150  
**Tillgänglig:** <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264275113000486> [2020-03-26]
- Oswalt, P., Overmeyer, K. & Misselwitz, P. (2013). *Urban Catalyst: the Power of Temporary Use*. Berlin: DOM publishers
- Saaby, T. (2012). Urban Life for Everyone - Temporary Measures as a Planning Method. *Urban Design Group Journal*, vol.. 122, ss. 19-21.



- Stadsutveckling Göteborg. (2020a). *FRIHAMNEN*. .  
**Tillgänglig:** <https://stadsutveckling.goteborg.se/projekt/frihamnen/tidslinje/#menu> [2020-05-05]
- Stadsutveckling Göteborg. (2020b). *JUBILEUMSPARKEN*.  
**Tillgänglig:** <https://stadsutveckling.goteborg.se/projekt/jubileumsparken/> [2020-05-06]
- Stadsutveckling Göteborg. (2018). *”Tillsammans gör vi Göteborg ännu bättre”*.  
**Tillgänglig:** <https://stadsutveckling.goteborg.se/goteborg-400-ar/nyheter/tillsammans-gor-vi-goteborg-annu-battre/> [2020-04-01]
- Statistiska centralbyrån. (2017). *Bilens århundrade*.  
**Tillgänglig:** <https://www.scb.se/om-scb/nyheter-och-pressmeddelanden/bilens-arhundrade/>. [2020-03-18]
- Svenska Akademiens Ordbok. (1933). *Interim*.  
**Tillgänglig:** [https://www.saob.se/artikel/?unik=I\\_o881-0118.YRS9&pz=3](https://www.saob.se/artikel/?unik=I_o881-0118.YRS9&pz=3) [2020-03-26]
- Svenska Akademiens Ordbok. (1933). *Koloni-trädgård*.  
**Tillgänglig:** [https://www.saob.se/artikel/?seek=kolonitr%C3%A4d-g%C3%A5rd&pz=2#U\\_K1761\\_147742](https://www.saob.se/artikel/?seek=kolonitr%C3%A4d-g%C3%A5rd&pz=2#U_K1761_147742) [2020-03-27]
- Sveriges Arkitekter. (2018). *Nominerade till Sienapriset 2018*.  
**Tillgänglig:** <https://www.arkitekt.se/nominerade-till-sienapriset-2018/> [2020-05-06]
- Sveriges Kommuner och Regioner. (2014). *Stad, benämningen*.  
**Tillgänglig:** <https://skr.se/tjanster/kommunerlandsting/faktakommunero-chlandsting/stadbenamningen.2050.html> [2020-06-02]
- SWECO. (2015). *Social konsekvensanalys för detaljplan Frihamnen etapp 1, samrådshandling*.  
**Tillgänglig:** [https://www5.goteborg.se/prod/fastighetskontoret/etjanst/planbygg.nsf/vyFiler/Lundby%20-%20Bost%C3%A4der%20och%20verksamheter%20i%20Frihamnen%20etapp%201-Plan%20out%C3%B6kat%20f%C3%B6rfarande%20-%20samr%C3%A5d-Social%20konsekvensana-lys/\\$File/12\\_Social\\_konsekvensanalys.pdf?OpenElement](https://www5.goteborg.se/prod/fastighetskontoret/etjanst/planbygg.nsf/vyFiler/Lundby%20-%20Bost%C3%A4der%20och%20verksamheter%20i%20Frihamnen%20etapp%201-Plan%20out%C3%B6kat%20f%C3%B6rfarande%20-%20samr%C3%A5d-Social%20konsekvensanalys/$File/12_Social_konsekvensanalys.pdf?OpenElement) [2020-06-10]

# Bildförteckning

- Omslagsbild:  
Markus Bader. (2015). *Nice view to the sauna* [fotografi].  
**Tillgänglig:** <https://www.flickr.com/photos/raumforschung/17551868215/in/album-72157652681324485/> [2020-04-01]
- Figur 2:  
Maël Racapé. (2012). *Bouquinistes in Paris* [fotografi].  
**Tillgänglig:** [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bouquinistes\\_in\\_Paris,\\_11\\_October\\_2012.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bouquinistes_in_Paris,_11_October_2012.jpg) [2020-03-19]
- Figur 3:  
Jens Kristian Seier. (2012). *objet trouvé near the workshop of antti lovag* [fotografi].  
**Tillgänglig:** <https://www.flickr.com/photos/seier/48931510928/in/photolist-2hxUMs9-q52y26-28rzMgY-w6zh2t-Bhq3aR-r6tZZK-fGsq4C-qpFFEW-q7bQ13-zXGcDZ-ooeKpQ-oEu8Fx-ooh6uz-2hdwq6Z-or3TWL-r7H2Nr-oHxT1t-oHhqEZ-qmsS2K-puHMk2-kQzeKo-UUeEH9-56525V-mgEiw-QZvGiJ-4MJveG-cpJEUL-EESLo7-or4cvU-pGtWGb-fGahHX-4LRzQg-RaacVX-2cPfFW6-tJTFZa-8Cfjpm-EnGb8Z-tJMC1z-TYuTCA-waoq24-w85rNE-2gVFYWB-vdmZaS-wao8zg-XV-CHpp-dWS3FZ-qyRxTV-zPUYjJ-FbEjz8-EgLJVS> [2020-04-02]
- Figur 4:  
Tobias Jansson. (2011). *Påsodling på Kvartersodlats vis* [fotografi].  
**Tillgänglig:** <https://www.caminomagasin.se/bloggar/tobias-jansson/ett-grona-re-kvillebacken> [2020-05-11]
- Tobias Jansson. (2011). *Kvartersodlats café håller öppet varje dag* [fotografi].  
**Tillgänglig:** <https://www.caminomagasin.se/bloggar/tobias-jansson/ett-grona-re-kvillebacken> [2020-05-11]
- Figur 8:  
5chw4r7z. (2016). *The Parklet Ride* [fotografi].  
**Tillgänglig:** <https://www.flickr.com/photos/5chw4r7z/28050688421/in/photostream/> [2020-03-26]

- Figur 9:  
Walklandia. (2015). *Share-It Sellwood* [fotografi].  
**Tillgänglig:** <https://www.flickr.com/photos/walklandia/20180425316/in/photolist-7BcXeh-mdrkW-wv7cnT-vQHVp6-vOzgGg-wKgXnw-vQHVf8-3KAfHp-gRrLUP-3KAgiM-3KAg4a-3KECBO-3KAgtP-3KEByU> [2020-04-02]
- Figur 11:  
Google Earth. Google. (u.å.). *Jubileumsparken, Göteborg*. [Flygfoto].  
**Tillgänglig:** <https://earth.google.com/web/@57.71442122,11.95446867,1.64131411a,677.9659656d,35y,49.77054989h,78.8565678t,or> [2020-02-21]
- Figur 12:  
Markus Bader. (2015). *Nice view to the sauna* [fotografi].  
**Tillgänglig:** <https://www.flickr.com/photos/raumforschung/17551868215/in/album-72157652681324485/> [2020-04-01]
- Figur 13:  
RaumlaborBerlin. (2014). *Desire map* [illustration].  
**Tillgänglig:** <http://raumlabor.net/bathing-culture/> [2020-06-16]
- Figur 14:  
Göteborg Stadsbyggnadskontoret. (2015). *Frihamnen detaljplan 1 illustrationsplan* [illustrationsplan].  
**Tillgänglig:** [https://goteborg.se/wps/portal/start/byggande--lantmate-ri-och-planarbete/kommunens-planarbete/plan--och-byggprojekt!/ut/p/z1/o4\\_Sj9CPykssyoxPLMnMzovMAfljo8ziAwy9Ai2cDBoN\\_Not3Qw8Q7wD-3Py8ffwNvE3owwkpIAJkG-AAjgb6kUD95vEmRu4Ghl4mht4WZk7mBo4-3s7GZt-7mZt4-5vrB-IH6UQVF-Vmp2SWZKfqRTn4GZoZGqgaGJvoFuRFVIY6KigAC9lv/dz/d5/L2dBISEvZoFBIS9nQSEh/#collapse-o832626515723609](https://goteborg.se/wps/portal/start/byggande--lantmate-ri-och-planarbete/kommunens-planarbete/plan--och-byggprojekt!/ut/p/z1/o4_Sj9CPykssyoxPLMnMzovMAfljo8ziAwy9Ai2cDBoN_Not3Qw8Q7wD-3Py8ffwNvE3owwkpIAJkG-AAjgb6kUD95vEmRu4Ghl4mht4WZk7mBo4-3s7GZt-7mZt4-5vrB-IH6UQVF-Vmp2SWZKfqRTn4GZoZGqgaGJvoFuRFVIY6KigAC9lv/dz/d5/L2dBISEvZoFBIS9nQSEh/#collapse-o832626515723609) [2020-06-16]

- Figur 17:  
Älvstaden. (2015). *Bäck för de minsta på "Berget"* [fotografi]  
**Tillgänglig:** <https://www.mynewsdesk.com/se/aelvstaden/images/baeck-foer-de-minsta-paa-berget-437600> [2020-05-11]  
  
Älvstaden. (2015). *Aktiviteter i Jubileumsparken Frihamnen 2014 - Rollerderby* [fotografi]  
**Tillgänglig:** <https://www.mynewsdesk.com/se/aelvstaden/images/aktivite-ter-i-jubileumsparken-frihamnen-2014-rollerderby-395871> [2020-05-11]  
  
Älvstaden. (2015). *Aktiviteter i Jubileumsparken Frihamnen 2014 - Picknick vid playan* [fotografi]  
**Tillgänglig:** <https://www.mynewsdesk.com/se/aelvstaden/images/aktivite-ter-i-jubileumsparken-frihamnen-2014-picknick-vid-playan-395869> [2020-05-11]
- Figur x: Göteborg Stad. (u.å.). *Lundby - Bostäder och verksamheter i Frihamnen etapp 1* [illustrationsplan]  
**Tillgänglig:** [https://goteborg.se/wps/portal/start/byggande--lantmate-ri-och-planarbete/kommunens-planarbete/plan--och-byggprojekt!/ut/p/z1/o4\\_Sj9CPykssyoxPLMnMzovMAfljo8ziAwy9Ai2cDBoN\\_Not3Qw8Q7wD-3Py8ffwNvE3owwkpIAJkG-AAjgb6kUD95vEmRu4Ghl4mht4WZk7mBo4-3s7GZt-7mZt4-5vrB-IH6UQVF-Vmp2SWZKfqRTn4GZoZGqgaGJvoFuRFVIY6KigAC9lv/dz/d5/L2dBISEvZoFBIS9nQSEh/?fbclid=IwAR12rgGh44Eru7MkaQ5\\_TBduh8d-pWJQBi5zxxvsiKa4lQaX2l12qnoFHfe8#](https://goteborg.se/wps/portal/start/byggande--lantmate-ri-och-planarbete/kommunens-planarbete/plan--och-byggprojekt!/ut/p/z1/o4_Sj9CPykssyoxPLMnMzovMAfljo8ziAwy9Ai2cDBoN_Not3Qw8Q7wD-3Py8ffwNvE3owwkpIAJkG-AAjgb6kUD95vEmRu4Ghl4mht4WZk7mBo4-3s7GZt-7mZt4-5vrB-IH6UQVF-Vmp2SWZKfqRTn4GZoZGqgaGJvoFuRFVIY6KigAC9lv/dz/d5/L2dBISEvZoFBIS9nQSEh/?fbclid=IwAR12rgGh44Eru7MkaQ5_TBduh8d-pWJQBi5zxxvsiKa4lQaX2l12qnoFHfe8#) [2020-06-09]
- Figur x: RaumlaborBerlin. (2014). *Desire map* [illustration].  
**Tillgänglig:** <http://raumlabor.net/bathing-culture/> [2020-06-09]